

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Transporty z Terezína do Osvětimi

Kateřina Legátová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor České dějiny

Bakalářská práce

Transporty z Terezína do Osvětimi

Kateřina Legátová

Vedoucí práce:

PhDr. Roman Kodet, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Romanu Kodetovi, Ph.D. za jeho pomoc a cenné připomínky, kterými přispěl k vypracování této bakalářské práce.

Obsah

1 Úvod	1
2 Počátky holocaustu	6
2.1 Nástup nacistů k moci	6
2.2 Perzekuce Židů a Křišťálová noc	6
2.3 Norimberské zákony	7
2.4 Vznik koncentračních táborů	8
3 Terezín	11
3.1 Historie Terezína.....	11
3.2 Úlohy Terezína.....	11
3.3 Terezínské ghetto	12
4 Osvětim	16
4.1 Osvětim I.	17
4.2 Osvětim II.	17
4.3 Osvětim III.	18
5 Transporty do terezínského rodinného tábora	20
5.1 Zářijové transporty	20
5.1.1 Příprava transportů.....	20
5.1.2 Práce v terezínském rodinném táboře	22
5.1.3 Privilegia vězňů terezínského rodinného tábora	23
5.1.4 Zvrat v chodu terezínského rodinného tábora.....	24

5.1.5 Hnutí odporu.....	25
5.1.6 Vyvraždění transportů	26
5.1.7 Celková čísla mrtvých a přeživších	29
5.2 Prosincové transporty	29
5.2.1 Vypravení a průběh transportu	29
5.2.2 Příjezd do tábora a život v něm	30
5.2.3 Odboj v táboře	31
5.2.4 Útěky vězňů	32
5.3 Květnové transporty.....	33
5.3.1 Přípravy a počáteční průběh transportu	33
5.3.2 Privilegia transportu.....	34
5.3.3 Připravovaný odpor a první odjezdy do ostatních táborů ...	35
5.3.4 Konečné zničení terezínského rodinného tábora	37
6 Život vězňů v terezínském rodinném táboře.....	40
6.1 Terezínský rodinný tábor	40
6.2 Život v táboře	42
6.2.1 Výhody českého terezínského rodinného tábora	43
6.2.2 Práce v terezínském rodinném táboře	44
6.2.3 Dětský blok	44
7 Závěr	48
8 Seznam použité literatury a pramenů.....	50
9 Resumé.....	53
10 Přílohy	54
10.1 Plán terezínského ghetta	54

10.2	Plán Auschwitz-Birkenau	56
10.3	Tabulka transportů vypravených z terezínského ghetta do terezínského rodinného tábora	57
10.4	„Konečné řešení“ židovské otázky na území bývalého protektorátu Čechy a Morava	58

1 ÚVOD

Holocaust je událostí, jež se hluboce vryla do dějin dvacátého století. Jedním z nejčastěji s ním spojovaných pojmů je Osvětim-Birkenau, nechvalně proslulý koncentrační tábor, kde zemřelo mnoho tisíc českých občanů. Transporty z Terezína do specifického tzv. „terezínského rodinného tábora“ v Osvětimi jsou nesmazatelnou stopou holocaustu českého obyvatelstva. V důsledku těchto transportů zemřely statisíce Čechů, a to jen proto, že byli Židé.

Cílem této práce je zmapovat transporty z terezínského ghetta do Osvětimi-Birkenau. U jednotlivých transportů je popsána jejich cesta z Terezína přes následný život vězňů v terezínském rodinném táboře až po jejich konečný osud, který nejčastěji končil v plynových komorách. Dále jsou v práci představeny i životní podmínky transportovaných a jednotlivé nacistické zločiny, které byly spáchány na českém obyvatelstvu.

Bakalářská práce je tematicky rozdělena do dvou částí. Ta úvodní je věnována důležitým událostem předcházejícím holocaustu, ghettu Terezín, Osvětimi a rozšíření koncentračních táborů. Druhá část pak obsahuje konkrétní transporty do terezínského rodinného tábora a zachycuje pobyt českých vězňů v Osvětimi, jejich cestu od počátku zapsání transportního seznamu až po konečný součet mrtvých a přeživších, který byl vytvořen po válce.

První kapitola se věnuje důležitým událostem a datům spojeným s procesem perzekuce Židů a vzniku koncentračních táborů. Stručně je zde vysvětlen způsob, jakým se nacisté dostali k moci. Část týkající se koncentračních táborů popisuje především jejich rozšíření po Evropě, ale také jejich rozdílné funkce, které se společně s procesem holocaustu mnohdy měnily.

Následující dvě kapitoly obsahují informace o Osvětimi a Terezíně. V této části jsou obsaženy základní informace o historii objektů, jejich umístění či funkci v „Konečném řešení židovské otázky“. Kapitola týkající se Terezína obsahuje části zabývající se samostatně Malou pevností Terezín a ghettem, přičemž komparuje jejich funkce. V kapitole věnující se Osvětimi je navíc vysvětlen vztah mezi jednotlivými tábory spadajícími pod Osvětim I.

Následující část práce se týká již konkrétních transportů, které jsou vzájemně porovnány a podrobně popsány. Z Terezína do Osvětimi přijely tři hlavní transportní vlny, a to v září a prosinci roku 1943 a v květnu 1944, přičemž podle nich jsou tedy nazvány i jednotlivé subkapitoly. V první se tedy rozebírá zářijový transport, s nímž vznikl terezínský rodinný tábor. Jsou rozebrány okolnosti vzniku tohoto tábora a analyzovány osudy vězňů z této vlny.

V podkapitole týkající se prosincových transportů je vysvětlen navíc i systém odbojového hnutí, pomoc sonderkomanda či spolupráce ostatních vězňů z rodinného tábora. Část věnovaná transportním vlnám je uzavřena květnovými transporty. Mimo jiné tato pasáž komparuje osudy vězňů tohoto tábora s ostatními transportními vlnami.

Další kapitola je věnována životu vězňů v terezínském rodinném táboře, který je z důvodu své významnosti a specifičnosti zařazen do samostatné kapitoly. Čeští Židé nebyli ihned posíláni do plynových komor, ale žili po dobu šesti měsíců v terezínském rodinném táboře pospolu. Příčinou byla odlišná role tohoto tábora v konečném řešení, jejíž podstata je v práci podrobně rozebrána. V této části je také popsán vzájemný vztah vězňů uvnitř tábora i vztah ostatních vězňů v Osvětimi k této privilegované české části. Přiblížen je i osud dětí, které zde měly vybudovaný ojedinělý speciální blok, přičemž jsou vysvětleny příčiny jeho vzniku, provozu i zániku. Je zde popsán každodenní život dětí, jejich „volnočasové aktivity“, ale i lágrové povinnosti.

Při práci jsem využila české, německé a anglické zdroje. Nejvýznamnější část pochází z pramenů, kterými jsou vzpomínky pamětníků či terezínské studie a dokumenty. Jedním ze stěžejních zdrojů je dílo od Ericha Kulky a Oty Krause, protože popisuje tábor, jeho strukturu, rozdělení na ženský, dětský a mužský. Oba autoři v tomto dětském táboře žili a svým útekem si zachránili životy. Ota Kraus napsal i velice čtivé dílo, které zachycuje obsah deníku Alexe Ehrena, který pracoval v dětském táboře jako vychovatel, staral se o děti z terezínského rodinného tábora a zaznamenal konkrétní rozhovory a názory osob z tábora. Kniha je pro tuto práci přínosná, neboť vysvětluje smysl dětského tábora, jeho rozdělení, funkci a složení. Nastiňuje nám, že život „privilegovaných českých Židů“ nebyl o tolik lepší než život ostatních za ostnatými dráty.

Důležitými výpověďmi posloužilo i dílo Erica Friedlera *Svědkové z továrny na smrt*, které zachycuje poslední kroky osob z terezínského rodinného tábora před smrtí. Kniha popisuje i průběh připravovaného spiknutí a důležité kořeny odboje členů sonderkomanda, kteří museli doprovodit své krajanů do plynové komory. Jsou zde přiblíženy konkrétní osudy těchto specifických pracovníků, kteří se i přes strach ze smrti snažili pomoci svým krajanům prostřednictvím připravované, avšak neuskutečněné vzpoury.

Osudy vězňů terezínského rodinného tábora se zabývá i kniha od Miroslava Kryla; *Osudy vězňů z terezínského ghetta v letech 1941-1944*. Přestože autor v tomto díle rozebírá transporty z terezínského ghetta do více koncentračních táborů, z pohledu této práce byla stěžejní část týkající se Birkenau. Podrobné informace o terezínském rodinném táboře obsahuje i kniha *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*, ve které jsou vysvětleny důsledky útěků některých vězňů.

Důležitou roli pro práci *Utekl jsem z Osvětimi* hrála nalezená zpráva Alfreda Wetzlera a samotného autora knihy Rudolfa Vrby. Informace

obsažené ve zprávě posloužily mnohým historikům jako velice podrobný historický pramen o terezínských deportacích na Východ.

Jedním z nejstarších titulů je zpráva o vyšetřování mimořádné státní komise s názvem *Osvětim: Hrob čtyř miliónů nevinných*, která vyšla v roce 1946 bezprostředně po válce a přinesla světu svědectví o hrůzách v „továrně na smrt“. Problémem u starých poválečných zdrojů je však jejich nepřesnost a nekomplexnost z důvodu nedostatku pramenů. Zpráva vypovídá o podmínkách v Osvětimi, osvětimských táborech či vykresluje do tabulek například počty oděvů, bot či kufrů, dle kterých odhaduje počet mrtvých osob. K často citovaným zdrojům patří i dvě práce Oty Krause *Jediná noc* a *Jsem zdráv a daří se mi dobře*. V obou dílech totiž autor rozebírá systém a způsob zavraždění zářijového transportu, hnutí odporu a dopisy „ze záhrobí“, které přicházely zpět do Terezína až po smrti jejich pisatelů.

Důležitému zařazení do kontextu velice napomáhá souhrnné dílo *Dějiny Židů*, které vysvětluje některé informace týkající se židovské rasy a souvisejícího opovrhování ze strany ostatních národů. Stejný problém řeší i kniha od Miroslava Kárného; „*Konečné řešení*“: *Genocida českých Židů v protektorátní politice*, ve které je podrobně vysvětleno, proč došlo ke konečnému řešení židovské otázky a jakými kroky mělo dojít k likvidaci židovské rasy.

Souhrnnou knihou, která podrobně mapuje věk vězňů, pohlaví, fyzický stav či úmrtnost, je kniha *Město za mřížemi*. Tato publikace podrobně analyzuje jednotlivé transporty, jejich složení a konečný osud. V této práci posloužila k podrobné komparaci složení transportů.

Z cizojazyčné literatury a pramenů je především čerpáno z *Theresienstädter Studien und Dokumente*, ve kterých jsou články od českých i zahraničních autorů. Důležitými cizojazyčnými knihami jsou vzpomínkové knihy Rudolfa Hösse či členů sonderkomanda.

Z internetových českých zdrojů je čerpáno z portálů, které spravuje či podporuje muzeum v Terezíně či Terezínská iniciativa. Přestože jsou tyto zdroje důvěryhodné a aktualizované, může být jejich nevýhodou přílišná popularizace pro laické spektrum čtenářů.

Články jsou nejčastěji vybírány od renomovaných autorů, kterým je například Miroslav Kárný, který svou publikační činností přispívá i na web www.holocaust.cz, kde se zabývá nejen židovskou otázkou, ale především konkrétně genocidou českých Židů.

2 POČÁTKY HOLOCAUSTU

2.1 Nástup nacistů k moci

Dne 8. listopadu 1923 pod vedením Adolfa Hitlera zorganizovali nacisté pokus o politický puč, který se nakonec nevydařil. Hitler byl odsouzen na pět let, ale ve vězení odseděl si jen necelých devět měsíců.¹ O několik let později, 14. září 1930, získali nacisté ve volbách do říšského sněmu 107 křesel a o další dva roky později, dne 31. července 1932, obdržela NSDAP dokonce 230 křesel. Za tímto úspěchem Hitlera stál trvající nesouhlas s podmínkami Versailleské smlouvy a s výší kompenzační sumy placených válečných reparací. Hitler také oproti ostatním politikům lidem nabízel pracovní i sociální jistotu.²

Následně byl 30. ledna 1933 vůdce NSDAP Adolf Hitler německým prezidentem Paulem von Hindenburgem jmenován říšským kancléřem.³ O několik měsíců později 27. února 1933 postihl říšský sněm požár. Nacisté využili této situace a omezili občanům svobodu. Za tento zločin byl popraven komunistka Marinus van der Lubbe. Tímto krokem si nacisté upevnili moc a začali podnikat kroky k tvorbě tlaku proti židovskému obyvatelstvu celé Evropy.⁴

2.2 Perzekuce Židů a Křišťálová noc

Na počátku dubna 1933 zahájil Hitler tlak na Židy bojkotem židovských řemesel a obchodů. V dalších měsících uzavřel židovské podniky a obchody a lékařům a právníkům zakázal praxe. Zákon o státní službě Židům znemožnil od 7. dubna práci ve státní službě.⁵ O měsíc později bylo rozhodnuto o demonstrativním pálení židovských knih. V noci 10. května 1933 došlo ve většině univerzitních měst po celém Německu

¹ BOWMAN, John, Stewart, *Kronika dějin 20. století*, Praha 2003, s. 76.

² The Rise of the Nazis to Power in Germany. Dostupné na <<http://www1.yadvashem.org/yv/en/holocaust/about/01/persecution.asp>>. [citováno 27. 11. 2011].

³ KVAČEK, Robert, KUKLÍK, Jan, MANDELOVÁ Helena, PAŘÍZKOVÁ, Ilona, *Dvacáté století o sobě*, Liberec 2005, s. 54-55.

⁴ SOMMERVILLE, Donald, *Druhá světová válka den za dnem*, Praha 2009, s. 86.

⁵ BOWMAN, John, Stewart, *Kronika dějin...s. 87.*

k největšímu veřejnému pálení knih, jejichž autory nacisté vinili z šíření „protiněmeckého ducha“.⁶

Židů se začala týkat mnohá další nařízení například o povinném ohlášení židovského majetku o hodnotě vyšší než 5000 říšských marek, které vstoupilo v platnost 26. dubna 1938. Od 17. srpna 1938 měli všichni židovští muži v Německu nařízeno užívat křestní jméno Israel a všechny židovské ženy Sara.⁷ Od 5. října 1938 označeny písmenem J, což znamenalo Jude.⁸ Pokračovalo vydávání dalších omezujících nařízení týkajících se například zavedení zvláštních průkazů pro Židy, které byly platné od 1. ledna 1939. O několik dní později přibylo důležité opatření, dle kterého židovští lékaři v Německu směli ošetřovat pouze židovské pacienty.⁹

Počínaje 9. listopadem a konče 10. listopadem 1938 proběhl protižidovský pogrom známý pod názvem Křišťálová noc. Záminkou byla vražda německého diplomata mladým Židem ve Francii. Z tohoto důvodu byly v Německu židovské domy a obchody napadány nacistickými násilníky. Křišťálovou nocí byla akce nazvána podle rozbitých výloh židovských obchodů a kanceláří. Většina synagog byla vypálena nebo poničena. Židovské obchody byly vykradeny a mnoho Židů zabito či odvečeno do koncentračních táborů. Na poradě pod vedením Hermanna Göringa ze dne 12. listopadu 1938 nacistické vedení rozhodlo dát německým Židům pokutu ve výši jedné miliardy říšských marek za vyprovokování pogromu.¹⁰

2.3 Norimberské zákony

Hitlerova moc stále rostla a vyvrcholila vydáním nejdůležitějších omezení tzv. Norimberských zákonů, které byly vydány v Norimberku 15.

⁶ BOWMAN, John, Stewart, *Kronika dějin...*s. 87.

⁷ Tamtéž, s. 114.

⁸ Tamtéž, s. 101.

⁹ SOMMERVILLE, Donald, *Druhá světová válka den...*s. 13.

¹⁰ Křišťálová noc (1938). Dostupné na <<http://www.holocaust.cz/cz2/events/pogrom1938>>. [citováno 10. 11. 2011].

září 1935 na stranickém sjezdu NSDAP. Součástí zákonů byla definice Žida a židovských míšenců.¹¹ Důležitá informace se týkala příslušnosti prarodičů k židovské náboženské obci. *Za plného Žida byl považován každý, kdo pocházel alespoň ze tří židovských prarodičů. Velmi komplikovaná byla pak kategorizace tzv. „míšenců“.* Za „míšence prvního stupně“ či „položidy“ byli považováni ti, kdo měli dva židovské prarodiče a k datu vydání norimberských zákonů nebyli členy židovské náboženské obce, ani nežili v manželství se Židem (v opačném případě byli považováni za plné Židy). „Míšenci prvního stupně“ měli sice obdobná práva jako plnoprávní němečtí občané, ale vztahovala se na ně některá omezení, např. směli uzavřít manželství pouze s „míšencem prvního stupně“. Pro uzavření sňatku s Němcem nebo s „míšencem druhého stupně“ potřebovali zvláštní výjimku. Za „míšence druhého stupně“ platili všichni, kteří měli jednoho židovského prarodiče. Další komplikovaná nařízení se pak zabývala otázkou, do které z předchozích kategorií spadají děti narozené ze smíšených manželství nebo z manželství mezi „míšenci“¹²

2.4 Vznik koncentračních táborů

V letech 1933 až 1945 nacisté zakládali tábory a ghetta k uvěznění mnoha miliónů lidí. Ghetta měla původně sloužit ke koncentraci a izolaci Židů, ale později se z nich však staly zastávky transportů na Východ. Největší ghetta se nacházela v Minsku, Budapešti, Lodži, Varšavě a v Terezíně. Němci vybudovali necelý tisíc ghatt. Německé orgány měly za cíl dosáhnout několika cílů při tvorbě ghetta. Podstatou bylo shromáždění Židů pod dohledem Němců. Dalším krokem bylo připravit je o jejich majetek, využívat jejich práci a izolovat je od zbytku světa.¹³

¹¹ BOWMAN, John, Stewart, *Kronika dějin...*s. 95.

¹² Norimberské zákony (1935). Dostupné na <http://www.holocaust.cz/cz/history/events/nuremberg_laws>. [citováno 10. 11. 2011].

¹³ The Ghettos. Dostupné na <<http://www1.yadvashem.org/yv/en/holocaust/about/03/introduction.asp>>. [citováno 15. 2. 2012].

Celkem nacistické Německo zřídilo asi 20 000 táborů.¹⁴ Židé v nacisty okupovaných zemích byli nejprve deportováni často do tranzitních táborů, jako Westerbork v Nizozemsku, nebo Drancy ve Francii, kde čekali na cestu do center zabíjení v okupovaném Polsku. Tranzitní tábory byly většinou poslední zastávkou před deportací do vyhlazovacího tábora. Pro usnadnění konečného řešení nacisté zřídili velká vyvražďovací centra v Polsku. Tato centra byla navržena pro efektivní masovou vraždu. Prvním vyhlazovacím táborem bylo Chelmno, které bylo otevřeno v prosinci 1941. Židé a Romové zde byli zplynováni v mobilních plynových nákladních vozech. V roce 1942 nacisté založili tábory Belzec, Sobibor, a Treblinku, kde systematicky vraždili Židy z území okupovaného Polska. V době vypuknutí války byly koncentrační tábory rozšířeny i na Němci obsazená území. V Polsku vznikly koncentrační tábory, jako byly například Osvětim (1940), Gross-Rossen (1940) a Majdanek (1941). Počet osob, který v nich byl vězněn, rychle rostl.¹⁵ K nejvýznamnějším koncentračním táborům z počátků druhé světové války patřily: Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald, Mauthausen, Ravensbrück, Neuengamme, Flossenbürg a Osvětim. Každý z nich měl určen svůj účel. Gestapo určovalo příčinu deportace a podle ní posílalo vězně do táborů. Pouze malá část osob uvězněných v nacistických vyhlazovacích táborech přežila.¹⁶

Prvními zadržovanými byli političtí odpůrci nacismu, kterými byli nejčastěji komunisté, sociální demokraté a odboráři.¹⁷ V první fázi vývoje koncentračních táborů bylo procento Židů mezi vězni velmi malé. Většinou byli vězněni proto, že byli příslušníci zakázaných organizací a nikoli kvůli své rase. Od roku 1936, v době velkého rozšíření

¹⁴ Počet obětí holocaustu není znám, ale nejčastěji je udáváno 5–6 miliónů obětí. Dostupné na <<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czfaq.htm>>. [citováno dne 14. 3. 2012].

Miroslav Kárný ve svém díle hovoří o 8 000 000 obětí. KÁRNÝ, Miroslav, *Genocida českých Židů*, In: Tereziánská pamětní kniha I, 1995.

¹⁵ ORTH, Karin, *Die Konzentrationslager-SS. Sozialstrukturelle Analysen und biographische Studien*, Göttingen 2000, s. 25.

¹⁶ KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Továrna na smrt*, Praha 1995, s. 13.

¹⁷ FRIEDLER, Erich, SIEBERTOVÁ Barbara, KILIAN Andreas, *Svědkové z továrny na smrt: Historie a svědectví židovského sonderkomanda v Osvětimi*, Praha 2007, s. 10.

koncentračních táborů, byli zatýkáni i tzv. škůdci lidu. Mezi tyto osoby byli zařazeni lidé štítící se práce, profesionální zločinci, cikáni, homosexuálové či asociálové.¹⁸

Po červnu 1941, kdy proběhla německá invaze do Sovětského svazu, nacisté zvýšili počet vězňů, o zajatce ze Sovětského svazu a začaly současně budovat nové koncentrační tábory. Některé nové tábory byly postaveny na stávajících komplexech koncentračních táborů jako například koncentrační tábor v Osvětimi.¹⁹

V červenci 1941 vydal Hitler rozkaz Heydrichovi, který byl následně předán i Eichmannovi. Byla jím věta: „*Právě přicházím od říšského vůdce. Vůdce nařídil vyhladit Židy*“.²⁰ V roce 1941 se začalo vyplňovat Hitlerovo přání, že výsledkem světové války bude zničení Židovské rasy v Evropě.

Výsledkem nacistického teroru byla smrt více než osmi miliónů obyvatel.²¹ Značná část obětí byla zahubena v největším koncentračním táboře, kterým byla Osvětim. Z procesů s válečnými zločinci bylo zjištěno, že po případném vítězství ve válce měl proces vyhlazování pokračovat. Dalšími oběťmi na řadě se měly stát slovanské národy.²²

¹⁸ FRIEDLER, Eric, SIBEROVÁ, Barbara, KILIAN, Andreas, *Svědkové...*s. 11.

¹⁹ Nazi Camps. Dostupné na <<http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005144>>. [citováno 20. 2. 2012].

²⁰ VON LANG, Joachen, *Eichmann interrogated*, New York 1973, s. 74-75.

²¹ KÁRNÝ, Miroslav, „*Konečné řešení*“: *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991, s. 76.

²² KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, LORENCOVÁ, Eva, *Theresienstädter Studien und Dokumente 1998*, Prag 1998, s. 21.

3 TEREZÍN

3.1 Historie Terezína

Terezín byl postaven mezi lety 1780–1790 za vlády Josefa II. jako pevnost, která měla chránit přístupové cesty, kterými během prusko-rakouských válek v 18. století postupovala nepřátelská vojska. Jméno královskému městu udělil císař na počest své matky, císařovny Marie Terezie. Ve své době Terezín představoval dokonalý pevnostní systém. Jeho posádku mělo v době války tvořit asi 11 000 mužů.²³ Obranný systém se skládá z Hlavní pevnosti na levém břehu Nové Ohře a Malé pevnosti na pravém břehu Staré Ohře. Své obranné vojenské poslání ale pevnost nikdy nesplnila. V době habsburské monarchie Malá pevnost proslula především jako věznice a trestnice pro vojenské i politické vězně.²⁴ V období 2. světové války se úloha Terezína zčásti proměnila a ten tak sehrál ve válečném období dvě hlavní role.

3.2 Úlohy Terezína

Z počátku války, v červnu 1940, byla v Terezíně zřízena německými okupanty policejní věznice pražského gestapa. Věznice byla umístěna právě v Malé pevnosti a stala se svědkem perzekuce českého národa za nacistického režimu ve 2. světové válce. V poválečných letech 1945-1948 pak Malá pevnost sloužila jako internační tábor pro německé válečné zajatce a dále také pro civilní osoby německé národnosti, které měly být na základě Benešových dekretů odsunuty po válce do Německa.²⁵ V současnosti je v prostorách Malé pevnosti zřízen Památník Terezín a objekt je dnes národní kulturní památkou.

Na území Československa žilo ve třicátých letech přes 115 tisíc osob židovského náboženství, a proto se Němci snažili snížit množství

²³ Charakteristika koncentračních táborů Terezín a Osvětim. Dostupné na <<http://www.zmizeli-sousedu.cz/pracestudentu/pisemne/prace09.html>>. [citováno 15. 11. 2011].

²⁴ Památník Terezín. Dostupné na <<http://www.pamatnik-terezin.cz/showdoc.do?docid=111>>. [citováno 9. 7. 2010].

²⁵ LAGUS, Karel, POLÁK, Josef, *Město za mřížemi*, Praha 2006, s. 214-244.

Židů volně žijících na území celého státu pomocí ghetta.²⁶ To vzniklo v Terezíně o více než rok později po policejní věznici, 24. listopadu 1941. Mělo funkci sběrného tábora, který byl z počátku určen pro Židy z Protektorátu Čechy a Morava, později také z Německa, Rakouska, Nizozemska, Dánska a Slovenska.²⁷ Celkem se do Terezína uskutečnilo 526 transportů, jimiž se sem dostalo 139 654 vězňů.²⁸

3.3 Terezínské ghetto

Hitlerův neúspěch v Bitvě u Stalingradu a úspěšné vylovení spojenců v severní Africe ovlivnily dějiny Terezína. Transporty na východ byly na čas přerušeny z rozkazu říšského vůdce Heinricha Himmlera. Cílem bylo přesvědčit veřejnost, že Terezín je místem, kde „Židé mohou v klidu žít a zemřít“.²⁹ Nová situace si vynutila provést dočasná opatření, která měla umožnit propagandistické využití terezínského ghetta. Na podzim 1942 byly zřízeny „obchody“, ve kterých bylo možno koupit některé komodity za poukázky. Zboží bylo předtím zabaveno vězňům při příchodu do tábora. Otevřena byla dokonce „kavárna“, ve které mohli obyvatelé ghetta za vstupenky jeden a půl hodiny poslouchat hudbu a vypít si jednu náhražkovou kávu.³⁰

Na jaře 1943 začala akce prvního „zkrášlování“ města, které bylo provedeno z důvodu, aby se Terezín ukázal předpokládané zahraniční inspekční návštěvě v dobrém světle. V květnu se otevřela Banka židovské samosprávy, která vydávala peníze, jež ale neměly žádnou hodnotu. Později byly přejmenovány ulice klasickými názvy.³¹

²⁶ KÁRNÝ, Miroslav, *Konečné řešení židovské otázky v Čechách a na Moravě*, In: Stín šoa nad Evropou, 2002.

²⁷ NOVÁK, Karel, *Malá pevnost Terezín*, Praha 1988, s. 18-214.

²⁸ POLÁK, Josef, *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“*, In: Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau, 1994.

²⁹ Ghetto Terezín: 1941-1945. Dostupné na <<http://www.holocaust.cz/cz/history/jew/czech/terezin/terezin>>. [citováno 11. 12. 2011].

³⁰ LAGUS, Karel, *Město za...*s. 115-126.

³¹ ADLER, Hans, Günther, *Terezín 1941-1945. I., Dějiny: Tvář nuceného společenství*, Brno 2003, s. 192-225.

Důležitou funkci měla i izolace od vnějšího světa. Vězni dostali za úkol vybudovat silniční obchvat města a železniční vlečku, po které od 1. června 1943 jezdily transporty přímo do města.³² Od 6. září 1943 byly z důvodu mnohonásobně převyšované kapacity ghetta transporty na východ znovu obnoveny.³³

Zprávy o obrovských deportacích Židů a informace o jejich vyhlazování pobuřovaly a děsily veřejnost, a proto 18. prosince 1942 vydalo dvanáct spojeneckých vlád deklaraci proti likvidaci evropských Židů. Bylo zde zdůrazněno, že osoby, které za to byly odpovědny, budou potrestány. Dále měl Mezinárodní výbor Červeného kříže navštívit místa deportačních transportů. Z tohoto důvodu byl Terezín použit k oklamání veřejnosti. Od roku 1944 se z denních rozkazů stala „Sdělení židovské samosprávy“.³⁴ Táborová komandatura byla přejmenována na „služebnu SS“. Domy ve městě byly nově upraveny. Na náměstí vznikly květinové záhony hudební pavilon včetně dětského pavilonu s vnitřním vybavením a hřištěm. Z bývalé sokolovny se stal „Společenský dům“ se sály, modlitebnou, knihovnou a restaurací. Z důvodu zkrášlení přišel Terezín o tisíce vězňů, kteří byli deportováni na východ. Pod dohledem vysokých důstojníků SS z Berlína a Prahy byla do detailů naplánována trasa, kterou se návštěva Terezína měla vydat. Vězni měli určeny a nacvičeny činnosti, které museli v jejím průběhu vykonávat, a dopředu měli i připraveny odpovědi na případné otázky. Porušení této „hry“ mělo být potrestáno smrtí.³⁵

³² ADLER, Hans, Günther, *Terezín 1941-1945. I., Dějiny...*s. 69-116.

³³ Seznam transportů z Terezína. Dostupné na <http://www.terezinstudies.cz/cz2/ITI/database/tr_out_date>. [citováno 8. 7. 2010].

³⁴ Ve sděleních židovské samosprávy, které byly vytištěnými listy, byly texty s „hezkým“ obrázkem Terezína oproti denním rozkazům, které nebyly určeny „na oko“. Účelem bylo, aby vypadaly hezky. Obě listiny obsahovaly denní rozkazy týkající se určitého dne. Změna názvu byla provedena, aby si lidé mysleli, že je ghetto samostatnou organizační jednotkou. Obě dvě listiny byly určeny k organizaci a administrativě ghetta. Oznamují např. změnu organizace židovské správy či povinnost ohlašovat nové narozené děti. HYNDRÁKOVÁ, Anna, MACHATKOVÁ, Raisa, MILOTOVÁ, Jaroslava, *Denní rozkazy Rady starších a Sdělení židovské samosprávy Terezína 1941-1945*, Praha 2003, s. 292.

³⁵ ADLER, Hans, Günther, *Terezín 1941-1945. I., Dějiny...*s. 111-122.

Kontrolní návštěva Červeného kříže přijela 23. června 1944. Přijel s ní švýcarský lékař Maurice Rossel, který byl zástupcem vedoucího mise Mezinárodního výboru Červeného kříže v Berlíně, zástupce dánského ministerstva zahraničí Frants Hvass a inspektor dánské zdravotní péče Eigil Juel Henningsen. Delegaci doprovázeli vysocí důstojníci SS. Návštěva byla přijata na komandantuře SS, následně odjela do sídla židovské samosprávy a později navštívila město, ve kterém její členové oslovili některé z vězňů, kteří pak odpovídali dle určených odpovědí. Zpráva, kterou Maurice Rossel vypracoval, popírala smrt a zabíjení v Terezíně. Označil ho za „konečný tábor“, odkud Židé již nejsou deportováni jinam.³⁶

Nacistickou propagandu měl podpořit i film natáčený v Terezíně od srpna do září roku 1944. Upravené město nacisté využili k ukázce spokojeného života v „židovském ghettu“. Hrát museli i vězňové. Natáčení probíhalo přesně podle příkazů SS. Ve filmu bylo zachyceno zasedání rady starších, kabaret v přírodě, kavárna, banka, ale i dětské představení.³⁷

Terezín byl institucí s významem, jenž se nevztahoval pouze na území českých zemí, měl sloužit jako ghetto pro staré a zasloužilé Židy z Německa a Rakouska. Více než 42 000 Židů z Německa³⁸, 15 000 z Rakouska³⁹ a 5 000 Židů z Holandska⁴⁰ přijelo do Terezína jakoby do říšského starobince. Mysleli si, že jedou do „ghetta pro staré“. Spolu s nimi sem také přicházeli tzv. „privilegovaní Židé“, kteří měli zásluhy např. z první světové války. Později už zdejší ghetto nebylo vydáváno pouze za starobní, ale dokonce za tzv. „Židovské sídliště“. Údajně to měl být samosprávný územní celek. Deportace do Terezína neznamenal, že by zde všichni Židé mohli zůstat. Více než 26 000 z nich bylo posláno v

³⁶ ADLER, Hans, Günther, *Terezín 1941-1945. I., Dějiny...*s. 111-122.

³⁷ Tamtéž, s. 61-122.

³⁸ Ghetto Terezín. Dostupné na <<http://holocaust.cz/cz/history/camps/jew/czech/terezin/terezin>>. [citováno 14. 11. 2011].

³⁹ Tamtéž, 14. 11. 2011.

⁴⁰ Tamtéž, 14. 11. 2011.

transportech do vyhlazovacích táborů na Východě.⁴¹ Nejčastějším z nich byla pro Židy z českých zemí Osvětim. Jejich jedinou nadějí bylo, že v Terezíně zůstanou a přežijí zde do konce války. Pobyt v terezínském táboře měl vězně co nejvíce zlomit a snížit jejich počet. O tom vypovídají i slova Reinharda Heydricha, který řekl, že „*byty si mají Židé udělat do země*“.⁴² Zemřelí měli být spalováni v narychlo vybudovaném krematoriu. V Terezíně našlo smrt 34 000 Židů⁴³, tzn. každý čtvrtý z těch, kteří sem byli před 20. dubnem 1945 deportováni.⁴⁴

⁴¹ Ghetto Terezín. Dostupné na <<http://holocaust.cz/cz/history/camps/jew/czech/terezin/>>. [citováno 14. 11. 2011].

⁴² Terezín v konečném řešení židovské otázky. Dostupné na <http://www.holocaust.cz/cz/resources/texts/family_camp/polak>. [citováno 10. 12. 2011].

⁴³ Charakteristika koncentračních táborů Terezín a Osvětim. Dostupné na <<http://www.zmizeli-sousedede.cz/pracestudentu/pisemne/prace09.html>>. [citováno 15. 11. 2011].

⁴⁴ LAGUS, Karel, *Město za...*s. 127-141.

4 OSVĚTIM

Osvětim byla největším koncentračním táborem, který nacisté vytvořili. Stala se symbolem holocaustu a utrpení Židů.⁴⁵ Soustava táborů v Osvětimi byla založena vznikem koncentračního tábora Osvětim I na jaře roku 1940. Kam 20. května 1940 přijela první skupina příslušníků vězeňské správy z koncentračního tábora v Sachsenhausenu. Následující měsíc přijel první transport politických vězňů z Polska.⁴⁶

Od konce března 1942 začaly do Osvětimi přijíždět židovské transporty z nacisty ovládaných zemí. Prvními deportovanými do koncentračního tábora v Osvětimi byli Židé ze Slovenska, z Francie, od července 1942 z Nizozemí, od srpna z Belgie a Jugoslávie. Z Terezína do Osvětimi bylo od října 1942 do října 1944 deportováno více než 46 tisíc vězňů. Část z nich byla na přechodnou dobu umístěna v tzv. terezínském rodinném táboře. Poslední velké vlny deportací do Osvětimi byly transporty maďarských Židů, kteří sem byli deportováni od května do července 1944.⁴⁷

Pro nacisty měla Osvětim velký význam, protože ležela na železničním uzlu. Rozkládala se na celkové rozloze 40 km². Již v roce 1940 nacisté vysídlili obyvatelstvo z okolních vesnic: Babice, Rajsko, Brzezinka, Brozskowice, Plawy a Harmeze, v nichž posléze zřídili pobočky koncentračního tábora v Osvětimi.⁴⁸ Zde nacisté zabili tisíce vězňů pomocí smrtelného plynu cyklónu B.⁴⁹ Velkou roli v životě tábora hrál od roku 1942 do podzimu 1944 Rudolf Höss, který byl velitelem Osvětimi a který nechal zavraždit asi 2,5 milionů lidí v plynových

⁴⁵ KOLEKTIV AUTORŮ, *Die Enzyklopädie des national Sozialismus: Herausgegeben von Wolfgang Benz, Hermann Graml und Hermann Weiss*, München 1997, s. 423.

⁴⁶ KRAUS, Ota, Kulka, Erich, *Továrna...*s. 17

⁴⁷ Tamtéž, s. 17.

⁴⁸ Tamtéž, s. 17.

⁴⁹ The holocaust revisited: a retrospective analysis of the Auschwitz-Birkenau extermination complex. Dostupné na <<https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol44no4/pdf/v44i4a06p.pdf>>. [citováno 18. 3. 2012].

komorách. Osvětim se stala symbolem nacistického „konečného řešení židovské otázky“, symbolem nelidskosti a holocaustu.⁵⁰

4.1 Osvětim I.

Osvětim se skládala z 39 koncentračních táborů. Tyto tábory byly rozděleny do tří hlavních skupin. Osvětim I. sloužila jako tábor hlavní a řídicí, byla v něm ústřední správa všech táborů spadající pod Osvětim I, gestapo a hospodářské a zbrojní podniky, které pracovaly pro německou armádu.⁵¹

Osvětim I. byla hlavním táborem, protože zde sídlila správa celého komplexu. Tento tábor měl důležitou funkci: reprezentovat „počestnost“ nacistických koncentračních táborů před zraky veřejnosti, proto byl vybudován tak, aby nevzbudil podezření o úmyslech nacistů. V táboře stály jednopatrové zděné budovy s velkými umývárny. Oproti jiným táborům bylo okolí tábora upravené a čisté.⁵²

Hlavní Osvětimský tábor je možno srovnávat s ostatními nacistickými koncentračními tábory, kde byli vězňové týráni prací a mučení nelidskými pracovními podmínkami, ale oproti poměrům v Osvětimi-Birkenau, zde nebyli hromadně vyhlazováni. Z tohoto důvodu je nejdůležitějším osvětimským táborem Birkenau, místo, kde zahynuly milióny lidí. Působili zde „lékaři“, kteří experimentovali se sterilizací židovských žen či prováděli pokusy na dětech, především na dvojčatech.⁵³ Selekcce prováděli známí doktoři Capesius a Mengele.⁵⁴

4.2 Osvětim II.

Osvětim II., byla nazývána Auschwitz-Birkenau či Birkenau. Ve skutečnosti oblast Brzezinka na mapách neexistuje, protože slovo

⁵⁰ KOGON, Eugen, *Der SS-Staat: Das System der deutschen Konzentrationslager*, München 1974, s. 168.

⁵¹ KRAUS, Ota, Kulka, Erich, *Továrna...s. 17*

⁵² Tamtéž, s. 19

⁵³ Tamtéž, s. 19.

⁵⁴ HARSHALOM, Avraham, *Auferstanden aus der Asche*, Praha 1990, s. 56.

Brzezinka bylo přejaté od březového háje. Z pojmenování Brzezinka vznikl název Birkenau.⁵⁵

Osvětim II. vznikla koncem září 1941. Koncentrační tábor Birkenau ležel asi 2 km na západ od Osvětimi I.⁵⁶ Hlavním úkolem Březinky bylo hromadné likvidování vězňů v plynových komorách. K tomuto táboru patřily menší pracovní tábory jako například: zemědělský tábor Budy, drůbežnický Harmeze, zahradnický Rajska či chemické laboratoře.⁵⁷

V Birkenau měli vězni mnohem horší a primitivnější podmínky k žití než v Osvětimi I. Tento rozdíl se promítal i do úrovně života vězňů v Osvětimi I. a Birkenau. Životní a pracovní podmínky byly v tomto táboře mnohem horší, i když byl od Osvětimi I vzdálen jen 2 km.⁵⁸

4.3 Osvětim III.

Třetím táborem spadajícím pod Osvětim I. byla Osvětim III. zvaná také Buna-Monowitz. Tento tábor vznikl v polovině roku 1942.⁵⁹ Buna byla vybudována za účelem využití pracovních sil Židů a ostatních vězňů. Osvětim III. spadala pod podnikový koncern I. G. Farben, který vlastnil továrnu na výrobu syntetického benzínu a gumy pro válečný průmysl Německa.⁶⁰

Osvětim III sloužila jako koncentrační tábor pro výstavbu továrních komplexů na výrobu syntetické gumy s benzínu v Monowicích. K tomuto táboru ještě patřily menší tábory při uhelných dolech Fürtengrube, Königshütte, Jawiszowice, Jaworzno, Bobrek, Janina a cementárny v Goleszówě. Další tábory byly vystavěny na podzim v roce 1944 v Gliwici, Hindenburgu, Blechhammru a Heydebrecku.⁶¹ Pracovali zde převážně židovští vězni, kteří setrvali v práci až do úplného vyčerpání,

⁵⁵ VRBA, Rudolf, *Utekl jsem z Osvětimi*, Praha 1998, s. 344.

⁵⁶ Tamtéž, s. 21.

⁵⁷ KRAUS, Ota, Kulka, Erich, *Továrna...*s. 17.

⁵⁸ Tamtéž, s. 19.

⁵⁹ FRIEDLER, Eric, SIBEROVÁ, Barbara, KILIAN, Andreas, *Svědkové...*s. 13.

⁶⁰ KRAUS, Ota, Kulka, Erich, *Továrna...*s. 25.

⁶¹ Tamtéž, s. 17.

následně byli nahrazeni novými dělníky.⁶² Pracoval zde i Primo Levi, který hrál důležitou roli již v terezínském ghettu.⁶³

⁶² Auschwitz-Birkenau. Dostupné na <http://www1.yadvashem.org/exhibitions/album_auschwitz/auschwitz.html>. [citováno 8. 4. 2012].

⁶³ Auschwitz Report. Dostupné na <http://207.97.238.133/democratiya/article_pdfs/d10Derbyshire.pdf>. [citováno 8. 4. 2012].

5 TRANSPORTY DO TEREZÍNSKÉHO RODINNÉHO TÁBORA

5.1 Zářijové transporty

5.1.1 Příprava transportů

Dlouhou přestávku mezi transporty, která trvala od počátku února do počátku září 1943, přerušily až zářijové transporty. Transporty byly organizovány, aby mohlo dojít ke „zkrášlení“ Terezína, a proto vznikl v Osvětimi-Birkenau židovský rodinný tábor.⁶⁴ V tuto dobu se každý snažil zachránit tím, že dělal nějakou velice důležitou službu pro ghetto, hlavně především fyzické povahy.⁶⁵

Důvodem, proč byly z Terezína odeslány do Osvětimi pouze transporty s českými Židy, bylo to, že Terezín měl vytvářet dojem mnohonárodnostního ghetta. A proto bylo nutné snížit velké množství českého osazenstva. Zároveň tím bylo i částečně potlačeno hnutí odporu. Se zářijovým transportem musel odjet i jeden z nejvlivnějších lidí terezínského ghetta, ústřední tajemník Janowitz, kterého velitel tábora Burger nenáviděl.⁶⁶

Transportem bylo odesláno 3 792 vězňů, uniklo mu 70 či 80 osob,⁶⁷ ale konce války se dožilo pouze 41.⁶⁸ Podle Mahlerova deníku z Terezína jsou známy první zprávy o deportacích již měsíc před odjezdem zářijových transportů. Mahler pracoval jako blokový písař. Měl dobré kontakty mezi Němci a samosprávou v Terezíně. Mnoho informací je známo z jeho tajných zápisků, které pořídil na stroji. Pisatel zmínil, že komandatura SS nařídila registraci pro údajné pracovní nasazení. V noci ze 7. na 8. srpna probíhala registrace mužů a žen ve věku od 14 do 60

⁶⁴ Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau. Dostupné na <http://www.holocaust.cz/cz/history/events/family_camp>. [citováno 22. 2. 2012].

⁶⁵ KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Továrna...*s. 180.

⁶⁶ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav a daří se mi dobře: K 45. výročí hromadné vraždy českých občanů v Osvětimi-Birkenau dne 8. března 1944*, Praha 1989, s. 20.

⁶⁷ Tamtéž, s. 180.

⁶⁸ KÁRNÝ, Miroslav, *Terezínská pamětní kniha. Díl 1.: Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*, Praha 1995, s. 44.

let⁶⁹ v Magdeburských kasárnách v Terezíně v sále č. 241. Pisatel nervozitu popsal jako „rozčilující dny nervové války ghetta“. Dne 24. srpna proběhly nové registrace osob od 60 do 80 let, což vyvolalo v obyvatelích ghetta velký strach, protože věděli, že Němci nepotřebují staré a nemohoucí.⁷⁰

Jako termín odjezdu byl uváděn konec srpna, ale nakonec byl odjezd stanoven na 6. září. Po šedesát hodin měla údajně v kasárnách zasedat transportní komise. Ve dnech 4. a 5. září dostala transportní povolení pro celkem 5 007 osob. Jako shromaždiště sloužily dvory Ženijních kasáren a Hannoverských kasáren. V noci byly dvory osvětleny elektrickými svítilnami. Autor deníku musel zůstat se shromážděnými na dvoře od osmi hodin večer do půlnoci, byl u nakládání vězňů do dobytčích vagonů. Viděl, jak byli na místo přenášeni ležící nemocní ve vysokých horečkách, staří lidé i děti. Celkem odjelo 100 vagonů, první polovina byla vypravena ve 14:00 a druhá ve 20:00. Mahler tvrdil, že s transporty odjelo i necelých 70 dobrovolníků, kteří chtěli zůstat se svými rodinami, ale autoři historických studií to popírají. Někteří z nich odjeli tzv. „načerno“. Po odjezdu transportů, 11. září, bylo zatčeno 5 mužů,⁷¹ které zachránili četníci před deportací, neboť jim posluhovali. Mahler zapsal jako cíl tohoto transportu Birkenau. Myslel si, že je to ghetto podobné Terezínu.⁷²

Složení deportací do Osvětimi bylo ovlivněno touto větou v dopise doktora Kaltenbrunnera: „Při výběru pro deportaci v úvahu přicházejících Židů je třeba tak jako dříve přihlížet k tomu, aby byli výhradně zařazeni ti Židé, kteří nemají žádné zvláštní styky a spojení a nemají žádná vysoká vyznamenání“. Tento požadavek byl důležitý z důvodu získání majetků

⁶⁹ KÁRNÝ, Miroslav, *Terezínská pamětní kniha. Díl 1...s. 44.*

⁷⁰ BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau: Sborník z mezinárodní konference, Praha 1994, s. 182.*

⁷¹ Tamtéž, s. 182.

⁷² Tamtéž, s. 172-182.

vlivných a bohatých Židů, které propouštěli za vysoké „výpalné“ do západních neutrálních zemí.⁷³

Složení transportu ovlivnil velitel terezínského tábora Burger, který rozhodl, že do něj budou zařazováni i vězni z pracovních komand. Sám určil, kdo z nich zůstane v Terezíně a kteří z nich pojedou transportem. Rozhodoval se podle prvního dojmu a stáří vězně, zda byl muž mladý a schopen vzdoru proti nacistům. Zařazena do zářijového transportu byla i dopravní skupina a stráž ghetta. Většinou byly transportovány celé rodiny, které byly poslány deportací na tzv. „pracovní nasazení“. Tento transport sestával ze dvou částí pojmenovaných D1 a Dm. Prvním z nich bylo na Východ odesláno 2 479 a následujícím 2 528 jedinců,⁷⁴ většina z nich byla české národnosti.⁷⁵

5.1.2 Práce v terezínském rodinném táboře

Transport D1 přijel do Birkenau 6. 9. 1943 s 2 479 lidmi. Téhož dne ho následoval i transport Dm s 2 528 osobami.⁷⁶ Oba zářijové transporty dojely po dvoudenní cestě do Osvětimi. Jejich tábor ale ještě nebyl hotový, neměl cesty ani bloky. Vězňové pracovali na svém táboře kromě těch mladších, kteří museli budovat táborovou silnici. Ostatní pracovali jen ve vnitřní táborové službě. Do března 1944 díky špatným hygienickým i stravovacím podmínkám zahynulo 1 178 vězňů.⁷⁷

Každého Čecha ještě nacisté označili červeným trojúhelníkem s písmenem T a podle svého zařazení dostal ještě nášivku různé barvy. V táboře si Češi vybudovali dobré jméno, protože měli vysokou úroveň znalostí z mnoha oborů. Čeští lékaři operovali i za špatných hygienických

⁷³ KRAUS, Ota, *Jediná noc: k 20. výročí poprav 3 800 českých občanů dne 8. 3. 1944 v Osvětimi-Birkenau*, Praha 1964, s. 5.

⁷⁴ LAGUS, Karel, POLÁK Josef, *Město za...*s. 120.

⁷⁵ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 8.

⁷⁶ LAGUS, Karel, POLÁK Josef, *Město za...*s. 272.

⁷⁷ Tamtéž, s. 243.

a primitivních podmínek. Dle výpovědí se bývalí vězni shodují, že nikdy neviděli bití vězně českým „nadřízeným“.⁷⁸

Noví věžňové byli přijati v Osvětimi-Birkenau bez lékařské prohlídky a nikdo z nich nebyl poslán na smrt. Další výjimkou bylo i to, že Němci věžňům neostříhali vlasy a mohli si nechat své věci. Tomuto transportu se dostalo neobvyklých privilegií, protože obvyklou praxí bylo poslání 80% transportovaných na smrt.⁷⁹ Zářijovým transportům měla být určena půlroční karanténní doba, kterou mělo ukončit „*Sonderbehandlungen*“, což byl eufemismus pro masové popravky.⁸⁰ Věžňům nebyla poskytnuta standardní „lékařská praxe“, která jinak postihla všechny transporty RSHA, jak byly nazývány deportace do Osvětimi.

Přes pět tisíc⁸¹ deportovaných Čechů bylo umístěno v třiceti „barácích“, které byly oploceny ostnatým drátem. Přestože měli výhled přímo na čtyři komíny osvětimského krematoria, dali se oklamat a nikdo z nich netušil, že to, co se kolem nich děje, je jen hra. Mysleli si, že jsou v přechodné karanténě. Většina z nich si všimla odlišného zacházení, a proto se naivně domnívala, že jsou pod ochranou Mezinárodního červeného kříže a budou vyměněni za německé válečné zajatce.⁸²

5.1.3 Privilegia věžňů terezínského rodinného tábora

Věžňové dostali i jednu z největších výhod, kterou byla možnost napsat „dopisnice“ na různé adresy. Všichni museli jako místo svého dosavadního žití označit pracovní tábor Birkenau u Nového Berunu. Dopisnice psali i v několika dalších měsících. Český tábor dostával každý měsíc velké množství balíčků s potravinami, z tohoto důvodu zde bylo zřízeno poštovní oddělení. Kvůli přichozím zásilkám si lidé v Terezíně i

⁷⁸ KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Továrna...*s. 246-283.

⁷⁹ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 8.

⁸⁰ KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Továrna...*s. 272.

⁸¹ Tamtéž, s. 272.

⁸² KRAUS, Ota, *Jediná noc...*s. 6.

veřejnost mysleli, že Židé v Birkenau jsou v pracovním či rodinném táboře a daří se jim dobře.⁸³

Samosprávu terezínského rodinného tábora si Němci vybrali z českého transportu z německy mluvících osob. Díky vlivu vlastního vedení zde nevznikaly tak tvrdé podmínky jako u jiných transportů, a proto zde vztahy mezi lidmi nepoklesly na nízkou úroveň a pokračovala zde terezínská pravidla.⁸⁴ S novými vězni přijely i české knihy od Karla Poláčka, bratří Čapků či Eduarda Basse. Vězňům zde dokonce hrála i živá kapela a zpívaly se protifašistické písně Voskovce a Wericha.⁸⁵

5.1.4 Zvrat v chodu terezínského rodinného tábora

Zvrat nastal 5. března 1944. Vězni měli opět nakázáno napsat dopisnice, ale nikdo z nich nepřikládal význam větě: „*Jsme zdraví a daří se nám dobře*“. Nacisté dále nakázali uvedení data odeslání, které nastalo až o 3 týdny později.⁸⁶ Téhož dne přišel do pisárny táborový velitel a prohlásil, že ti, kteří přijeli do tábora v září, odjedou transportem jinam. Současně byl vypracován i seznam, kde byly zaznamenány i funkce vězňů.⁸⁷

Přestože velitelství dalo rozkaz, aby vězni ze zářijového transportu dostali zvláštní ošetření znamenající smrt v plynových komorách,⁸⁸ vedení SS předstíralo, že vězňové pojedou přesídlovacím transportem do tábora Heydebreck.⁸⁹ Jedinými dalšími osobami, které znaly skutečný osud „transportu“, byli vedoucí vězni. Dostali však za úkol tlumočit spoluvězňům smyšlený osud a uklidnit je. Údajný transport potvrdila i administrativní pracovnice tábora v Birkenau Kateřina Singrová, která si náhodně vyslechla rozhovor důstojníka SS s Berlínem.⁹⁰ Z důvodu navození klamně atmosféry byly vypracovány i jmenné seznamy vězňů a

⁸³ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 9.

⁸⁴ KRAUS, Ota, *Jediná noc...*s. 6.

⁸⁵ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 9.

⁸⁶ Tamtéž, s. 11.

⁸⁷ KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Továrna...*s. 279.

⁸⁸ Tamtéž, s. 279.

⁸⁹ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 11.

⁹⁰ KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Továrna...*s. 279.

údaje o jejich povolání. V karanténním táboře B IIa byli čeští vězňové umístěni v barácích číslo dva až devět. Tyto domy byly z důvodu izolace oploceny. V ten den se příslušníci SS rozmístili se psy po barácích. K dovršení podvodu přispěl i lékař SS Thilo, který při předstírané prohlídce vězňů předepisoval léky a ptal se na jejich zdravotní potíže. Po osmé hodině večer přijely parní vozy, do kterých nastoupili vězňové jen s malými zavazadly.⁹¹

5.1.5 Hnutí odporu

Někteří židovští vězni z hnutí odporu navázali kontakt s vedoucím dětského bloku Fredy Hirschem a chtěli, aby připravil obyvatele, kteří mu důvěřovali, k povstání. Hirsch ani terezínští rodinní vězni neměli sílu a schopnost takové povstání vyvolat, ale skupina lidí ve zvláštním komandu, která dělala tu nejspínavější a nejhorší práci ze všech, jim chtěla pomoci. Jejich práce byla fyzicky i psychicky náročná. Tito lidé museli pomáhat při likvidaci svých krajanů. Pomáhali jim do sprch, s převlékáním, uklidňovali je a nakonec i odnášeli a vhažovali do krematorií. Měli svá privilegia, ale věděli, že po splnění úkolu je nacisté zabijí. Dozvěděli se od vedení tábora, že má nastat akce zplynování velkého množství těl. Přes různé spojky v kanceláři jako byla Kateřina Singrová se dozvěděli, kdo má být zlikvidován. Pomocí prostředníků se dostali informace až do terezínského rodinného tábora.⁹²

Členové zvláštního komanda byli často členy odbojové skupiny a věděli, že v době likvidace terezínského rodinného tábora, právě nadešla chvíle k jejich povstání. Vedoucí osobnosti včetně Fredyho Hirsche však byly přesvědčeny, že výjimečné zacházení nacistů k terezínskému rodinnému táboru neznamená jejich konec.⁹³ Odbojová skupina zprostředkovala rozhovor Fredyho Hirsche s Rudolfem Vrbou, který byl jedním z privilegovaných slovenských Židů a jako blokový písař se mohl neomezeně pohybovat po rodinném táboře. Vrba na toto setkání

⁹¹ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 11.

⁹² FRIEDLER, Eric, SIEBERTOVÁ, Barbara, KILIAN, Andreas, *Svědkové...*s. 204.

⁹³ Tamtéž, s. 204.

vzpomínal: „Vysvětlil jsem mu zvláštní okolnosti: poprvé byli v táboře lidé v relativně dobré kondici, kteří si zachovali určitou morálku a kteří jsou předurčení smrti a mají zemřít za použití obvyklé metody vyhlazování. Nedají se oklamat. Teď asi nastal okamžik, kdy je nutno jednat! Akce musí pochopitelně vyjít od nich, vždyť i ostatní jsou v přímém ohrožení života: muži ze zvláštního komanda v krematoriu, neboť i oni jsou pravidelně likvidováni. A ti jsou připraveni se k Čechům, jestliže před zplynováním na esesáky zaútočí, přidat.“⁹⁴ Komando chtělo, aby se vězni z terezínského tábora rozhodli a udělali první krok. Hirsch si nechal hodinu na rozmyšlenou, ale když se Vrba na místo vrátil, tak už byl Hirsch mrtev. Sám si byl vědom, že v boji proti nacistům neuspěli, a proto zvolil dobrovolnou smrt.⁹⁵ Dalším, kdo spáchal sebevraždu, byl vedoucí lágerkápo Max Jökl, který se v posledních hodinách před násilnou smrtí zářijového transportu spolu s vedoucími skupin dostal k informaci o připravované akci.⁹⁶

5.1.6 Vyvraždění transportů

Dne 7. března 1943 byli všichni vězni ze zářijových transportů s výjimkou nemocných odvedeni do sousedního karanténního tábora B IIa. Doktor Mengele, obávaný nacistický lékař, si z vězňů vybral některé z nich, nejčastěji lékaře a dvojčata, a dal je přemístit do úseku B II f. Ze všech odsouzenců vybral Mengele 9 lékařů, lékárníka a 12 ošetřovatelek.⁹⁷ Kromě toho zůstalo na infekčním oddělení 40 nemocných, o kterých si myslel, že stejně zemřou.⁹⁸

Následující 8. březen byl ve znamení velkých příprav k údajnému transportu. Na večer bylo všem zakázáno vycházet z vězeňských baráků pod pohrůžkou tvrdých trestů. Po večerním apelu bylo vybráno 40 nejsurovějších mužů⁹⁹ z mužského tábora, kteří měli pomoci s likvidací

⁹⁴ FRIEDLER, Eric, SIEBERTOVÁ, Barbara, KILIAN, Andreas, *Svědkové...*s. 206.

⁹⁵ Tamtéž, s. 206.

⁹⁶ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 11.

⁹⁷ Tamtéž, s. 11.

⁹⁸ KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Továrna...*s. 279.

⁹⁹ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 16.

tereziínského tábora. Jeden z nich, Hans Röhrich, odmítl, protože věděl, o jakou akci se bude jednat, a proto byl potrestán. Ostatní se museli vyzbrojit klacky.¹⁰⁰

Před odchodem bylo vězňům ještě rozdáno jídlo na cestu. Pouze několik nemocných a starých zůstalo ušetřeno a Němci je nechali ležet v rodinném táboře v tzv. „revíru“ na důkaz odjezdu ostatních vězňů do pracovního tábora Heydebreck.¹⁰¹

V každém voze kolony, která jela objíždkou ke krematoriu, bylo přibližně čtyřicet osob. Průběh akce ale nebyl lehký, protože vězňové z šestého bloku začali zpívat píseň „*Chaloupky pod horama, co se stalo s Váma*“. Nacisté se dav snažili překřičet a uklidnit. Jiní si cestou dodávali odvahu pokřikem „*Nazdar*“. Odvoz lidí trval až do ranních hodin, přičemž každý nákladní vůz jel dvacetkrát.¹⁰²

Z odporu proti této akci je znám i příběh, kdy se kápo Franěk Karasiewicz zamiloval do židovské ženy Věry Polákové. S ní udržoval vztah, dokonce ji chtěl před jistou smrtí vykoupit zlatem a nechat převést do ženské části tábora. Žena ho odmítla, protože nechtěla opustit matku a sestru. Po válce byl Karasiewicz odsouzen k doživotnímu žaláři za prokázané zločiny v Osvětimi.¹⁰³

Kronikář Sonderkomanda osudný den popsal takto: „*Čekali jsme, věřili jsme, že se to dnes stane, že dnes přichází poslední den, na který netrpělivě čekáme, že totiž zoufalá masa na prahu hrobu pozdvihne prapor boje a my že se s ní ruku v ruce pustíme do nerovného boje. A nebudeme hledět na to, jestli je beznadějný nebo zda jím můžeme získat svobodu či život. Naší největší nadějí bude, že konečně můžeme tomuto*

¹⁰⁰ KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Továrna...*s. 79.

¹⁰¹ BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínský...*s. 39.

¹⁰² KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 12.

¹⁰³ Tamtéž, s. 13.

*pochmurnému životu dát hrdinský smysl. Ale stáli jsme zde bez hnutí, přišlo zklamání“.*¹⁰⁴

Místo, aby se na příslušníky SS vrhli, většina z vězňů sestupovala z nákladních aut klidně a začala si nervózně a vyděšeně prohlížet velký prostor kolem sebe. Jejich poslední pohled skončil na budově krematoria. Se skloněnými hlavami vstupovali do budov plynových komor, přičemž někteří zpívali československou národní hymnu nebo židovskou Hatikvu.¹⁰⁵ I přes to se našlo několik odvážlivců, kteří šli zkrvaveni na smrt nebo byli zabiti kulkami z revolverů příslušníků SS.¹⁰⁶ Ti, kteří se bouřili, byli zmláceni klacky nebo zabiti. Stráže SS v krematoriích byly ozbrojené kulometry a granáty. Důstojníci SS pozorovali skly ve dveřích umírání obětí.¹⁰⁷

Druhého dne nastoupila skupina stejných příslušníků SS v doprovodu psů k likvidaci bloků 27, 29 a 31, kde leželi nemocní a neschopní chůze. Tato vražda nebyla snadná, protože lékaři a ošetřovatelky vzdorovali nacistické akci. Nemocní vězni byli brutálním způsobem naloženi na vozy a i v plynové komoře zpívali: *“Kde domov můj“*.¹⁰⁸

Bývalý vrchní velitel Rudolf Höss odpověděl před varšavským soudním tribunálem v březnu 1947 na otázku účelu českého tábora: *„Přišlo několik takových transportů z Terezína, tyto transporty byly umístěny v tzv. terezínském rodinném táboře. Odtud museli stále psát dopisy všem známým, že jsou zdraví a že se jim daří dobře. Proto přicházeli do tábora úředníci gestapa, aby vydávali texty, zkoumali je a posílali dál. Lidé z těchto táborů neměli být přidělováni na práci z důvodu nutné izolace. Adolf Eichmann měl osobní dohled nad těmito transporty a určil i dobu zaplynování. Předtím měli tito Židé psát do Terezína, o tom,*

¹⁰⁴ MÜLLER, Filip, *Sonderbehandlung. Drei Jahre in den Krematorien und Gaskammern von Auschwitz*, München 1979, s. 174.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 174.

¹⁰⁶ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 13.

¹⁰⁷ KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Továrna...*s. 180.

¹⁰⁸ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 11.

že se v *Osvětimi neplynuje*.¹⁰⁹ Höss ale neřekl úplně vše. Velice důležitá byla informace o podílu Eichmanna, který sám terezínský rodinný tábor navštívil na konci února 1944. Mluvil i s vedením tábora a rozhodl se o přípravě likvidace první skupiny terezínských vězňů.¹¹⁰

5.1.7 Celková čísla mrtvých a přeživších

Celkově přijelo zářijovým transportem 5 007 deportovaných, z toho 274 dětí do 14 let¹¹¹ a 53 dětí mezi 15 a 18 lety.¹¹² Starých osob nad 65 let věku bylo přivezeno 166.¹¹³ I přes veškerá privilegia zde přirozená úmrtnost byla vyšší než v jiných blocích. Za šest měsíců zde zemřelo „*přirozenou smrtí*“ 1 140 osob.¹¹⁴ Z pěti tisíc osob ze zářijových transportů přežilo pouhých 38.¹¹⁵

5.2 Prosincové transporty

5.2.1 Vypravení a průběh transportu

Dne 15. a 18. prosince 1943 byly vypraveny z Terezína dva transporty, transport Dr s 2 504 vězni a Ds s 2 503 vězni.¹¹⁶ V projevu, který byl pronesen po odjezdu druhého prosincového transportu, židovský starší Paul Eppstein informoval přítomné o existenci transportů Dr a Ds. Udal tato čísla: počet celkových deportovaných stanovil na 5 005, z toho 1 504 starších 65 let, 1 760 plně praceneschopných, 115 dětí do 5 let, 500 dětí od 6 do 15 let, jedno dítě do 3 měsíců věku a 2 děti od 1 do 2 let. Paul Eppstein dále uvedl, že těmito transporty odjelo 171 osob s tuberkulózou, 112 lékařů, 383 zaměstnaných v Kistenproduktion, 74 osob z Ghettowache, 96 osob trestaných a 205 dobrovolníků. Následně kritizoval nedostatky, které se vyskytly při vypravování transportů, a poděkoval funkcionářům za jejich odbavení. Ocenil práci jiného židovského staršího Jakoba Edelsteina a jeho tří dalších spolupracovníků

¹⁰⁹ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 12.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 12.

¹¹¹ KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Továrna...*s. 279.

¹¹² KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 14.

¹¹³ Tamtéž, s. 14.

¹¹⁴ KRAUS, Ota, *Jediná noc...*s. 10.

¹¹⁵ KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Továrna...*s. 279.

¹¹⁶ BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínský...*s. 243.

v ghettu. Eppstein vyslovil přání, aby dělali v novém táboře také tak dobrou práci jako v Terezíně a v klidu se tam sešli se svými rodinami.¹¹⁷

V prosinci bylo z Terezína opět přivezeno přes 5000 českých i německých vězňů, ale větší část z nich byli vězňové, kteří měli německou národnost. Terezínský rodinný tábor byl z tohoto důvodu přeplněn. Stejně jako první dva transporty i tito lidé získali nová privilegia.¹¹⁸

Transport Dr byl kromě dvaceti osob z Německa a Rakouska složen výhradně z českých vězňů. Byli v něm roční děti i staří lidé přes 80 let. Transport Ds přijel nejen s českými vězni, asi 20% transportovaných byli Židé z Rakouska či Německa.¹¹⁹ Průměrný věk zde byl vyšší než u předchozí skupiny. Z prosincových transportů přibylo 558 dětí a mladistvých do 18 let,¹²⁰ z čehož bylo 484 dětí do 15 let. Jen 18 z nich nepocházelo z Protektorátu.¹²¹

V prosincových transportech jelo jedním vagonem kolem padesáti lidí, byl v nich nedostatek místa a jen jedna nádoba na vykonání tělesných potřeb. Polovina z nich spala na zemi, ostatní ve stoje. Měli žízeň, a proto olizovali studené rampouchy ze střech vagonů. Trpěli také nedostatkem vzduchu, neboť na zádi vozu bylo jen jedno okénko.¹²²

5.2.2 Příjezd do tábora a život v něm

Na místě vězně zmátla noc a rozdělení mužů a žen. Museli v zimě klusat směrem k táboru, kolem nich byly jen ležící mrtvoly. Pokud by si chtěli ulevit, tak by je při močení vojáci zastřelili.¹²³ Tito lidé byli okradeni raportführerem Buntrockem a Böhmem. V tomto táboře byl za lagerältesteho zvolen několikanásobný vrah Arno Böhm, který bil, týral a šikanoval vězně. Esesmani šířili oznámení, že tento tábor je pod ochranou Mezinárodního červeného kříže a má půlroční karanténní dobu.

¹¹⁷ KRAUS, Ota, *Můj bratr dým*, Praha 1993, s. 160.

¹¹⁸ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav*, s. 15.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 15.

¹²⁰ KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Továrna...*s. 182.

¹²¹ Tamtéž, s. 182.

¹²² KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 36.

¹²³ Tamtéž, s. 36.

Je známo, že probíhala různá tajná jednání mezi vedoucími esesmany z Berlína a různými zahraničními organizacemi. Výkupné za jejich životy nebylo v dostatečné výši a včas připraveno, a proto i tito lidé museli zemřít.¹²⁴

V táboře žily dva druhy vězňů. Jedni byli ve vedení jako velitelé bloků, kápoové, písaři, kuchaři či loupači brambor. Zbytek tábora byli obyčejní vězni, kteří stavěli táborovou silnici, kopali příkopy a pracovali venku v zimě. Byli neoholení, špinaví a umírali nejčastěji na průjmy. Speciální skupinou byli řemeslníci, kteří měli povolení neomezeně se pohybovat po táboře.¹²⁵

5.2.3 Odboj v táboře

Malá skupina vězňů z českého rodinného tábora měla spojení s tajnou odbojovou organizací. Odboj organizovali ti, kteří se do něj pouštěli již v terezínském ghettu.¹²⁶ Prostřednictvím řemeslníků navázali kontakt s kmenovým mužským a sousedním karanténním táborem B IIa. Tímto způsobem dostával terezínský rodinný tábor pomoc. Je známo svědectví o ženách v českém rodinném táboře, které byly ve dvou komunistických skupinách s 33 členy.¹²⁷

Nejhorší situace nastala v terezínském rodinném táboře po zmizení vězně Vítězslava Ledera společně s příslušníkem SS Viktorem Pestekem, devatenáctiletým Němcem z Německa, který utekl kvůli ženě René Neumannové internované v českém rodinném táboře. Příslušník SS chtěl pro ženu najít vhodný úkryt v Čechách. Plán se mu však nevyšel, když se vracel pro svoji manželku. Jako trest za jeho útěk museli ostatní vězni z terezínského tábora stát na dlouhém apelu za vysokých venkovních teplot.¹²⁸

¹²⁴ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 36.

¹²⁵ Tamtéž, s. 144.

¹²⁶ KÁRNÝ, Miroslav, *Genocida českých Židů...*s. 18.

¹²⁷ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 144.

¹²⁸ KRAUS, Ota, *Jediná noc...*s. 13.

5.2.4 Útěky vězňů

K nejvýznamnějším patřil útek Wetzlera a Vrby, kteří zdokumentovali situaci v Birkenau a následně ji rozšířili do Evropy. Oba zastávali funkci blokových písařů. Registrovali vězně, a proto měli přehled o příjíždějících transportech. Výhodou byl pro ně svobodnější pohyb po táboře, a proto měli o mnohých interních záležitostech týkajících se Birkenau přehled. Autoři si psali poznámky k chodu tábora, transportům, kreslili si plány budov, ba dokonce jako důkaz při jejich útěku odcizili plechovku cyklónu B. Zpráva obsahovala autobiografická fakta autorů, údaje o transportech, které přijížděly do tábora včetně národností deportovaných, výchozí místa či množství vězňů, kteří obdrželi vězeňská čísla. Další součástí byly i plány krematorií a plynových komor. V závěru zprávy popsali život v táboře, pracovní a existenční podmínky, vztahy mezi vězni či zacházení s nimi.¹²⁹

Dne 25. dubna 1944 dokončili zpracování dokumentu. Jeho účelem bylo seznámit Západ s likvidací transportů přivezených do českého rodinného tábora a najít způsob jak zabránit další vlně vraždění. Přes prostředníky se zpráva dostala až do vysílání BBC a amerického rozhlasu.¹³⁰

Důležitými dokumenty, které ukázaly osud terezínského rodinného tábora, jsou tzv. „*Dopisy ze záhrobí*“. Popisují události a vývoj terezínského rodinného tábora, byly napsány v Březince na konci března roku 1944 a poslány do Osvětimi I, později byly vězněm Stanislavem Klodzinskim odeslány do Krakova. Druhým podobným dokumentem byla tzv. „*Zpravodajství*“ od 1. 2. 1944 do 1. 3. 1944. Tento pramen obsahoval pět svědectví, ve kterých, bylo například řečeno: „*Asi 60 osob bylo ubito klacky a údery pažeb karabin*“. Ke konci je i dodáno: „*Prosíme o*

¹²⁹ BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínský...*s. 117-122.

¹³⁰ Tamtéž, s. 117-122.

*zveřejnění těchto zpráv a především uvědomění nešťastných obyvatel Terezína o osudu, jaký potkal jejich bratry.*¹³¹

5.3 Květnové transporty

5.3.1 Přípravy a počáteční průběh transportu

Dne 1. května 1944, se k terezínskému pisateli Mahlerovi dostala zpráva o třech připravovaných transportech. Jako termín odjezdu byly stanoveny dny od 15. do 19. května. V poledne 1. května měla údajně zasedat rada starších, která projednávala informace k transportu. V prvních dvou transportních skupinách nastoupilo 14. května v sedm hodin ráno dohromady 5 000 osob. O den později nastupovali dobrovolníci, kterých bylo kolem 2 500. Nástup do transportu pozoroval i velitel tábora Rahm. Do každého vagonu nastoupilo 40 osob i se zavazadly. Lidé šli do transportů dle zápisu Mahlera klidně. Transportní vlaky 16. května byly vypraveny bez nemocných vězňů, ti byli transportováni dalším vlakem. Dne 18. května v 19:15 byly uzavřeny poslední dobytčí vagóny a závěrečný květnový transport odjel od Hamburských kasáren do Birkenau.¹³²

Mahler se pokusil z transportů vyjmout své blízké, pomohly mu styky s židovskou samosprávou. Ušetřil tak od jisté smrti svou matku a synovce. Wetzlerova a Vrbova zpráva nezachránila 3 000 českých Židů v této transportní vlně, kvůli nimž byla poslána na Západ, ale měla důležitý význam pro zastavení maďarských deportací. Tím zachránila 100 000 maďarských Židů před smrtí.¹³³

Květnovými transporty Dz, Ea a Eb odjelo ve dnech od 15. do 18. května 1944 celkem 7 503 osob,¹³⁴ bylo zde vysoké procento starých a nemohoucích. Transport Dz tvořili čeští Židé jen z 40%,¹³⁵ ve skupině Ea byli jen 4% Židů z Protektorátu a v posledním z květnových transportů

¹³¹ KRAUS, Ota, *Jediná noc...*s. 12-13.

¹³² BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínský...*s. 162.

¹³³ Tamtéž, s. 133.

¹³⁴ Tamtéž, s. 120.

¹³⁵ Tamtéž, s. 120.

byly dvě třetiny osob z Protektorátu a ostatní z Německa, Rakouska či Holandska. Transporty obsahovaly velmi vysoké procento malých dětí a mladých mužů a žen. Mladí muži plní síly byli posláni z terezínského ghetta do Březinky, aby v Terezíně nedošlo k spiknutí či povstání. Do skupiny byly vybrány i osoby ze stráže ghetta a dopravní skupiny.¹³⁶

Celkem bylo květnovými transporty přivezeno 662 dětí a mladistvých ve věku do 18 let, 527 z nich bylo ve věku do 15 let.¹³⁷ Jen 94 z dětí z celkového počtu pocházelo z Rakouska a Německa.¹³⁸ Ostatní děti pocházely z Protektorátu. Z celkového počtu dětí přijelo 5 dětí jednorokých a 65 sirotků ve věku do 15 let.¹³⁹

V květnu s příchodem nových 7 500 vězňů vypukla epidemie skvrnitého tyfu. V nemocničním bloku z tohoto důvodu zařídili další tři místnosti. Nemoc se v přeplněných prostorách šířila velice rychle. Všichni přebývaly ve špinavém oblečení, slavnících či v puklinách dřevěných bloků.¹⁴⁰ Nemoc se rozšířila, protože při příjezdu do tábora byly vězňům vyměněny šaty za staré, špinavé a mnohdy zavšivené či nakažené bakteriemi po již zemřelých vězňích.¹⁴¹

5.3.2 Privilegia transportu

Vězňům byly rozdány lístky a opět museli napsat do terezínského ghetta. Tentokrát byly lístky adresátům dopraveny zvláštním poslem. Odesílatel směl napsat jako adresu jen své jméno a datum narození. V terezínském táboře byly lístky rozdány 14. června 1944 s upozorněním, že na ně mají adresáti opět odpovědět další zprávou o maximálně třiceti slovech. Odevzdány musely být den poté do devatenácti hodin večer. Uvést museli terezínští pisatelé opět jen jméno adresáta, jeho příjmení a datum narození. Osvětimští vězňové dostali možnost odepsat jen, že jsou

¹³⁶ LAGUS, Karel, POLÁK, Josef, *Město za...*s. 120.

¹³⁷ Tamtéž, s. 120.

¹³⁸ Tamtéž, s. 120.

¹³⁹ KRYL, Miroslav, *Osud vězňů terezínského ghetta v letech 1941-1945*, Brno 1999, s. 84.

¹⁴⁰ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 130.

¹⁴¹ KANTOR, Alfred, *Terezín - Osvětim - Schwarzhilde: prosinec 1941-květen 1945*, Velké Bílovice 2007, s. 18-21.

zdrávi a daří se jim dobře. Tato povinná korespondence měla zajistit klidný další odsun transportů do Birkenau.¹⁴² Vězni měli zakázáno psát o hladu, smrti a bídě. Vždy ale našli způsoby jak si nechat poslat potravinové balíčky. Aby upozornili na špatné podmínky v Birkenau, napsali například jméno svého příbuzného, který zemřel na rakovinu, o setkání s Daliborem, nebo o čtení známého autora Knuta Hamsuna, který napsal knihu *Hlad*.¹⁴³

Dne 20. června 1944 byla očekávána vlna vraždění prosincových transportů v plynových komorách.¹⁴⁴ Všechny transporty do terezínského rodinného tábora měly dle původního plánu zůstat naživu šest měsíců a po uplynulé době být zlikvidovány a nakonec nahrazeny dalším transportem. V případě nutnosti prezentování Birkenau před komisí Červeného kříže by byly vybrány některé rodiny, příslušníci SS by je nechali umýt a ošatit.¹⁴⁵

5.3.3 Přípravovaný odpor a první odjezdy do ostatních táborů

Odpor a touha po vzpouře v terezínském rodinném táboře existovaly z důvodu pro vězně již známého zavraždění jejich krajanů ze zářijového transportu. Pro vzpouru byla připravena železná kotva na zkratování elektrického proudu, benzín a petrolej.¹⁴⁶ Každý ze spiklenců odbojového hnutí směl znát jen maximálně tři osoby z důvodu možného prozrazení. Účastníci odboje vlastnili zbraně jako například krumpáče, sekery, sochory či nože.¹⁴⁷

Dne 1. července 1944 odjel tisícičlenný mužský transport do pobočného tábora Schwarzheide, kde pracoval pro firmu Braunkohlen-Benzin známou pod pojmem Brabag. Vězni pracovali nejčastěji při odklizení trosek, stavbě protiletectkých krytů, kde mnoho z nich zahynulo při náletech či důsledkem vysilující práce, hladu či nemocí. Další ze

¹⁴² BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, Terezínský...s. 244.

¹⁴³ KRAUS, Ota, *Můj bratr*...s. 128.

¹⁴⁴ KÁRNÝ, Miroslav, *Genocida českých Židů*...s. 182.

¹⁴⁵ KRAUS, Ota, *Můj bratr*...s. 130.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 50.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 129.

skupin byla poslána do Bergen-Belsenu, kde pracovala od konce února 1945. Na konci března část vězňů, která zůstala ve Schwarzheide, byla přesunuta do Sachsenhausenu. Přeživší se stali nejčastěji oběťmi pochodu smrti, který začal 19. dubna 1944, jsou pohřbeni u Neustadtu, Horní Chřibské či Varnsdorfu. Do koncentračního tábora Schwarzheide u Ruhlandu Němci deportovali dne 1. července 1944 z Birkenau 1 000 vězňů, kteří byli při selekci vybráni jako práceschopní a splňovali podmínku věkového rozmezí 18-45 let. Osvobození se v Terezíně po pochodech smrti dočkalo v Terezíně 228 vězňů, 40 z nich přežilo Sachsenhausen a jen jeden unikl smrti v Lieberose. Zbývajících 250 vězňů ze Schwarzheide bylo dne 5. května naloženo do vagónů a posláno do Litoměřic, ale jen několik desítek¹⁴⁸ z nich se vrátilo zpět do Terezína.¹⁴⁹

Komando z terezínského rodinného tábora na počátku července 1944 nacisté poslali do Blechhammeru, bylo v něm 400 až 500 mužů, kteří stavěli továrnu na výrobu syntetického benzínu. Z tohoto místa byli evakuováni pochodem smrti 21. ledna do Gross-Rosenu, Buchenwaldu či Dachau.¹⁵⁰

Transport žen Němci vypravili z Březinky v polovině července 1944, byly v něm i ženy z terezínského rodinného tábora. Ve Stuuthofu ženy rozdělili do několika komand. První komando bylo posláno do tábora Praust u Gdaňska, zde musely pracovat v areálu vojenského letiště. Další skupinky byly posílány do různých pobočných táborů Stuuthofu.¹⁵¹

Ženy po odjezdu části mužů z terezínského rodinného tábora doufaly v přesunutí jejich protějšků do Heydebrecku. Domněnku jim vzaly ženy, které pracovaly ve skladu oblečení a našly jejich použité ošacení.¹⁵² Následovala Selekcce žen, kterou řídili doktoři Mengele a Klein. Dne 4.

¹⁴⁸ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 129.

¹⁴⁹ KÁRNÝ, Miroslav, *Terezínská pamětní kniha. Díl 1...*s. 48.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 48.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 48.

¹⁵² Tamtéž, s. 20.

července 1944 odjel do Hamburku transport tisíce žen, které po příjezdu pracovaly na odklízecích pracích.¹⁵³ Později nacisté ženy rozdělili do několika skupin. Část z nich pracovala v Neuengrabenu, později v Tiefstacku, jiné Wedelnu či Eudelstädtu. Obě skupiny pracovaly na stavbách či kopání zákopů. Pokud přežily těžkou práci a nescholily je nemoci, byly poslány do Bergen-Belsenu. Na stejném místě skončily i ženy, které byly původně vypraveny do Christianstadtu, odkud dlouhým pochodem smrti prošly přes Cheb a Zelle u Hannoveru až do bergensbelského tábora. Z 3 500 osob, které nacisté poslali na pracovní nasazení, zahynuly dvě třetiny na následky nemocí či otrocké práce.¹⁵⁴

5.3.4 Konečné zničení terezínského rodinného tábora

Mezi zbylé vězně z terezínského rodinného tábora patřili staří muži s ženami, nemocní, práceneschopní, děti a matky, které nebyly schopné se od svých ratolestí odloučit. Na rozdíl od zářijového transportu byli z důvodu zhoršení německé pozice na frontě z vražd v plynových komorách vyjmuti práceschopní muži a některé ženy. Jim Němci nabídli, aby odešly od svých dětí a odjely do jiného pracovního tábora. Odjezd z Birkenau pro ně znamenal možnou záchranu života, ale pod podmínkou, že jejich děti zemřou. Většina z nich si zvolila dobrovolnou smrt.¹⁵⁵

V knize *Továrna na smrt* je zapsán příběh matky a její čtyřleté dcery, které čekaly na smrt v plynových komorách. Dítě se netrpělivě těšilo na babičku a dědečka. Matka se bála, aby nevzbudila u nacistů pozornost, a proto dítě poprosila, aby zatancovalo, ostatní ženy a děti kolem ní udělaly kruh. I někteří příslušníci SS byli překvapeni, ale před

¹⁵³ HERRMANNOVÁ, Margit, *Kdo chce budoucím něco říci, má promluvit. Tábor B IIb*, Praha 1994, s. 20.

¹⁵⁴ KÁRNÝ, Miroslav, *Terezínská pamětní kniha. Díl 1...s. 48.*

¹⁵⁵ KRAUS, Ota, *Továrna...s. 115.*

smrtí ji nezachránili.¹⁵⁶ Matky s dětmi byly převáženy nákladními automobily do krematoria číslo 4.¹⁵⁷

Jeden z členů Sonderkomanda, Filip Müller při decimaci terezínského rodinného tábora ztratil rodinu, a proto se pokusil zemřít současně s ostatními, ale budoucí oběti ho poslaly zpět, aby mohl v budoucnu podat svědectví o tom, co zažil a co znamenala deportace na toto hrůzné místo.¹⁵⁸

Zničení terezínského rodinného tábora bylo pro členy odbojové skupiny velice traumatizující, a to i proto, že hnutí odporu neudělalo nic, aby této šílené vraždě zabránilo. Osoby, které o této akci věděly, nebyly schopny tento tábor ubránit. Až po této hrůzné akci propukly pocity viny u osob v odbojovém hnutí.¹⁵⁹

Velitel Rudolf Höss popsal chování komanda: *„Horlivá chuť zvláštního komanda při svlékání a odvádění do plynových komor byla vůbec zvláštní. Nikdy jsem neviděl a ba ani nikoho neslyšel, že by se lidem odváděným do komor jediným slůvkem prozradilo, co je čeká. Esesákům sice nevěřili, ale k lidem vlastní rasy měli plnou důvěru (už poroto, že se s nimi domluvili a k uklidnění bylo zvláštní komando ze Židů, kteří pocházeli ze zemí, odkud právě transport přijel). Nechali si od nich vyprávět o životě v táboře a většinou se ptali na známé či rodinné příslušníky z dřívějších transportů. Bylo zajímavé, co jim zvláštní komando všechno nalhalo, s jakou přesvědčivostí, s jakým důrazem na svých tvrzeních trvali.“*¹⁶⁰ Höss také řekl, že se komando chovalo *„Jako by sami patřili k vyhlazovatelům“*.¹⁶¹

Mezi zářím 1943 a květnem 1944 bylo do tábora přivezeno 17 517 vězňů. Někteří zemřeli v průběhu svého pobytu hladem či na následky

¹⁵⁶ KRAUS, Ota, *Továrna...*s. 115.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 116.

¹⁵⁸ MÜLLER, Filip, *Sonderbehandlung...*s. 208.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 208.

¹⁶⁰ HÖSS, Rudolf, *Kommandant in Auschwitz. Autobiographische Aufzeichnungen des Rudolf Höss*, München 2000, s. 192.

¹⁶¹ FRIEDLER, Eric, SIEBERTOVÁ, Barbara, KILIAN, Andreas, *Svědkové...*s. 195.

nemocí, ale většina z nich zemřela ze 7. na 8. března 1944, druhá část z nich, více než 10 000 osob, 11. a 12. července 1944. Někteří z nich odjeli v létě roku 1944 do Německa, kde pracovali v pracovních táborech, ale ke konci války jich v táborech přežilo pouze 1 167.¹⁶²

V květnu bylo třemi transporty přivezeno 7 003 osob do terezínského rodinného tábora.¹⁶³ První Květnový transport označený jako Dz odjel z Terezína 15. 5.1944, a z 2 503 osob ho přežilo 120. O den později vyjel další, nazvaný Ea, z 2 500 osob nezemřelo jen 8. Poslední z nich Eb, přežilo 18 osob z 2 500.¹⁶⁴

¹⁶² KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 13.

¹⁶³ ADLER, Hans, Günther, *Terezín 1941-1945. I., Dějiny...*s. 95.

¹⁶⁴ LAGUS, Karel, POLÁK, Josef, *Město za...*s. 245.

6 ŽIVOT VĚZŇŮ V TEREZÍNSKÉM RODINNÉM TÁBOŘE

6.1 Terezínský rodinný tábor

Organizátoři tzv. „konečného řešení“ využili transportů z Terezína do Osvětimi, aby mohli ghetto „zkrášlit“ i díky snížení počtu jeho obyvatel. Podoba Terezína byla použita jako jeden z argumentů právě proti existenci konečného řešení. Aby svoji propagandu dále podpořili, museli nacisté vymyslet i další fingované řešení, které by ukázalo život statisíců Židů deportovaných na Východ. Z tohoto důvodu byl v největším pobočném osvětimském táboře vybudován židovský rodinný tábor nazvaný Arbeitslager Birkenau bei Neu Berun - Pracovní tábor Birkenau u Nové Beruně.¹⁶⁵ Ve světě tak vznikl dojem, že v Osvětimi vzniká pracovní tábor pro rodiny, v němž lidem nehrozí nebezpečí smrti.¹⁶⁶

Název „český rodinný tábor“ se vžil v Birkenau přirozeně. V táboře se mluvilo česky, protože většina jeho obyvatel němčinu neovládala a někteří německý jazyk naprosto odmítali. Poláci si kladli otázku velkého rozdílu v chování mezi Židy z Protektorátu a z Polska. Dle H. G. Adlera byl největší stupeň asimilace v různých sociálních a politických podmínkách zjištěn u českých Židů, kteří se za všech okolností snažili udržovat vysokou úroveň kulturní činnosti.¹⁶⁷

Terezínský rodinný tábor existoval v Osvětimi-Birkenau mezi zářím 1943 a červencem 1944. Tábor vznikl v září 1943, když bylo na toto místo deportováno přes 5 000 židovských vězňů přímo z Terezína,¹⁶⁸ ke kterým byly v prosinci 1943 a květnu 1944 přiřazeny další tisíce českých Židů z následných dvou transportních vln.¹⁶⁹ Celkem v rodinném táboře za dobu jeho trvání bylo uvězněno 17 517 židovských vězňů. Někteří z nich

¹⁶⁵ KÁRNÝ, Miroslav, *Genocida českých Židů...*s. 18.

¹⁶⁶ FRIEDLER, Eric, SIEBEROVÁ Barbara, KILIAN, Andreas, *Svědkové...*s. 203.

¹⁶⁷ KRAUS, Ota, *Jsem zdrav...*s. 14.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 14.

¹⁶⁹ BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínský...*s. 36.

zemřeli na nemoci a hladem, dvě třetiny z celkového počtu však byly vyhlazeny během noci ze 7. na 8. března 1944 a mezi 11. a 12. červencem téhož roku. Celkem 2 750 vězňů poslali Němci pracovat do Německa, kde jich na konci války v různých táborech žilo ještě 1 167.¹⁷⁰

Úsek B IIb, kde byl terezínský rodinný tábor umístěn, nebyl vzhledově odlišný od ostatních a nepůsobil děsivě. Přicházelo se k němu po silnici, která procházela mezi ním a budovanou částí B III. Budovy krematorií byly vidět, ale jejich smysl nebyl příchozím vězňům znám. Případné návštěvě mělo být ukázáno, že zde žijí židé ve vzorném židovském sídlišti skoro normálním životem a že je tento tábor určen k práci, a proto Židé, kteří sem byli odesláni, zde žijí se svými rodinami pospolu.¹⁷¹

Část vyhrazená českému rodinnému táboru byla 600 metrů dlouhá a 130 metrů široká. Podél táborové silnice stálo 32 tzv. „baráků“, na obou jejich stranách po šestnácti. Byly v nich písárna, sklad oděvů, kuchyně, nemocnice a dětský blok. Stály tu i tři latríny, každá se 120 otvory, a 2 umývárny po čtyřech korytech. Dvě řady bloků na jedné straně odděloval ostnatý drát nabitý elektrickým proudem a prostor osvětlovaly reflektory na sloupech na druhé straně silnice. Po obou stranách silnice byly příkopy. Bloky byly 40 metrů dlouhé, 9 metrů široké s 2,5 metru vysoké.¹⁷²

Maximální kapacita terezínského rodinného tábora měla činit 10 000 osob.¹⁷³ V každém bloku však bylo umístěno průměrně 500 vězňů, jedinec tak měl méně než dva metry krychlové svého prostoru. Ve středu bloku se nacházel komín z cihel, u vchodu pak místo, kde se v době oběda rozdávala polévka. V rohu objektu byly umístěny kbelíky na vykonání tělesné potřeby během noci. Určené bylo i místo pro mrtvoly, které ráno odváželo pracovní komando na káře. Po obou stranách

¹⁷⁰ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 13.

¹⁷¹ BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínský...*s. 44.

¹⁷² KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 27.

¹⁷³ FRIEDLER, Eric, SIEBEROVÁ Barbara, KILIAN, Andreas, *Svědkové...*s. 203.

vchodu byly kumbály, v jednom spal velitel bloku a ve druhém jeho zástupce a písař.¹⁷⁴

6.2 Život v táboře

V době prvního transportu z Terezína nebyl rodinný tábor dobudovaný, neexistovaly ještě cesty, bloky byly nedokončené a chybělo v nich vnitřní vybavení. Za lagertästeho byl zvolen německý zločinec Arno Böhm, jehož úkolem bylo dokončit výstavbu tábora a řídit jeho chod.¹⁷⁵

Všichni muži, ženy i děti dostali své místo v jednom z úseků Birkenau B IIb. Rodiny zde nežily pohromadě, muži a ženy měli určeny vlastní bloky, ale mohli se vídat. Toto uspořádání vězňů ale nebylo obvyklé, existovalo jen v terezínském rodinném táboře a v cikánském táboře. Jiné transporty byly rozděleny, muži i ženy žili ve zvláštních táborových úsecích, které byly odděleny ostnatým drátem.¹⁷⁶

V průběhu šesti měsíců po příjezdu jednotlivých transportních vln zemřel v důsledku působení táborových podmínek bezmála každý třetí v rodinném táboře. Den co den se muselo nastupovat na pravidelné ranní a večerní apely. Večerní apel byl horší, protože vězni již byli vyčerpáni celodenní prací, nemocní se hroutili a staří umírali. Táborový kápo bil vězně železnou trubkou s řetězem a dráty. Při nejhorších mrazech měly děti apel v bloku.¹⁷⁷

Životní podmínky vězňů byly velmi obtížné. Hygiena byla nedostačující, každý měl k dispozici jedno pískové mýdlo. V táboře existovaly dva druhy vězňů. První skupinou byli vězni ve vedení tábora, káповé, písaři, velitelé bloků, kuchaři či loupači brambor. Ti měli jídla dostatek a neumírali hladem. Ostatní, kteří těžce pracovali například na výstavbě silnice či kopali příkopy, dostávali během odpoledne chleby a k pití vlažný čaj. Chléb byl tmavý a těžký, každý vězeň ho dostal čtvrt

¹⁷⁴ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 27.

¹⁷⁵ BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínský...*s. 175.

¹⁷⁶ KÁRNÝ, Miroslav, *Genocida českých Židů...*s. 18.

¹⁷⁷ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 26.

bochníku. Někdy dostali i kousek margarínu, kousek sýra či lžičku řepné marmelády.¹⁷⁸

6.2.1 Výhody českého terezínského rodinného tábora

V rodinném táboře měli vězni z českých zemí mnoho výhod. Ze dvou bloků vznikla nemocnice, pro kterou byli vybíráni profesori, docenti, lékaři a ošetřovatelky. Český rodinný tábor dostal také léky a zřídil si i lékárnu. Jeho lékaři byli vyzváni k vědecké spolupráci s lékaři SS a jejich vztah měl být kolegiální. V rodinném táboře měli vězni i tkalcovnu, krejčovskou dílnu či velké skladiště šatů.¹⁷⁹ Velká péče byla věnována těhotným ženám a dětem, které dostávaly lepší potraviny. Děti se učily česky a hrály divadlo. Večer se pořádala táborová hudba a hrály se koncerty.¹⁸⁰

Velkou výhodou bylo, že všichni vězni byli z počátku jedné národnosti. Na rozdíl od lagertästeho Böhma, který prodlužoval apely či šikanoval a týral vězně, se většina vedoucích snažila navozovat dobrou atmosféru, vězňům pomáhala a podporovala je.¹⁸¹ Káповé byli určeni vedením tábora a starali se o celý blok.¹⁸² Kladný vliv na odolnost vězňů měl například pevný životní názor a pevné přesvědčení. Dovedli pak lépe odporovat tlaku.¹⁸³

I v terezínském rodinném táboře se musela dodržovat 3 základní pravidla. První z nich znělo: Nepokradeš, ukradneš-li spoluvězni chleba, zabíjíš tím a staviš se na stranu fašistů. Za druhé: Neuškodíš, a to ani tehdy, kdybys z toho měl užitek, musíš se snažit přežít, nikoliv však na úkor spoluvězňů. A za třetí: Pomůžeš, neuškodíš-li tím sám sobě, což by se v daných podmínkách rovnalo ohrožení vlastní existence.¹⁸⁴

¹⁷⁸ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 36.

¹⁷⁹ KÁRNÝ, Miroslav, *Genocida českých židů...*s. 18.

¹⁸⁰ KRAUS, Ota, *Továrna...*s. 177.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 178.

¹⁸² RESS, LAURENCE, *Osvětim: Nacisté a konečné řešení*, Praha 2010, s. 25.

¹⁸³ KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínské studie a dokumenty*, Praha 1996, s. 227.

¹⁸⁴ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 227.

6.2.2 Práce v terezínském rodinném táboře

Každý v táboře měl svůj úkol. Ženy pracovaly pro nacisty v dílnách, kde tkaly pásy ke kulometům, v přádelně či štípaly slídu.¹⁸⁵ Mnoho žen bylo také zaměstnáno ve Weberai, kde splétaly proužky v řemeny pro vojsko. Tkadleny zde pracovaly se škodlivou látkou a jejich kůže trpěla puchýří. Možnost přežití u pečovateli z dětských bloků byla vysoká, protože to byli většinou mladí lidé a vykonávali fyzicky nenamáhavou práci. Muži, kteří neměli jasně určenou účelnou práci, museli nosit kameny z jednoho konce lágru na druhý.¹⁸⁶

Druhé vlně vyvraždění v červenci 1944 uniklo přibližně 3 500 jedinců, kteří byli určeni k deportaci do pracovních komand, ale většina z nich též nepřežila, protože zemřeli při evakuačních pochodech smrti.¹⁸⁷

Zničení českého rodinného tábora vyvolalo strach a obavu hlavně mezi českými a slovenskými vězni v osvětimských táborech. Příslušníky SS bylo předstíráno, že byl terezínský rodinný tábor přesídlen na jiné místo, ale to k oklamání většiny vězňů nestačilo. Dodnes je záhadou, proč nacisté nechali zabít takové množství českých občanů, když na jaře 1944 byla v nacistické říši nouze o pracovní síly.¹⁸⁸

6.2.3 Dětský blok

O dětském bloku v terezínském rodinném táboře neexistuje jediný dokument a je znám jen díky výpovědím pamětníků.¹⁸⁹ Byl otevřen v září 1943 v jednom z baráků rodinného tábora zásluhou Fredy Hirsche. V prosinci byl však tábor přeplněn novými transporty, dětí bylo již 574, a tak bylo doktorem Mengelem dovoleno vytvořit další blok – tzv. školka pro děti předškolního věku.¹⁹⁰

¹⁸⁵ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 162.

¹⁸⁶ SCHÜTZOVÁ, HELENA, *Kdo chce budoucím něco říci...*s. 20.

¹⁸⁷ BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínský...*s. 192.

¹⁸⁸ KRAUS, Ota, *Jediná noc...*s. 13.

¹⁸⁹ BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínský...*s. 50.

¹⁹⁰ KRAUS, Ota, *Jediná noc...*s. 7.

Výzdoba bloku kresbami se zalíbila Mengelemu, který si vyžádal jednu ze slečen, které pomáhaly při výchově dětí v dětském bloku, aby mu chodila dělat nákresy lidských pokusů či přerýsovat tabulky z nemocničního bloku. Vyprosila si u něj za odměnu i barvy, aby mohla namalovat v dětském bloku obrázky zvířat, rostlin či pohádkových postav.¹⁹¹

Po zplynování zářijových transportů byl novým velitelem dětského bloku určen vězeň Himmelblau. Vybral si tři mladé muže, které znal už z ghetta, aby mu pomáhali s prací s dětmi. Každý dostal na starost jednu ze tří skupin,¹⁹² které byly rozděleny podle věku a pojmenovány: Makabejští, Medvědi a Vlaštovky.¹⁹³ Himmelblau také pověřil několik dětí od čtrnácti do šestnácti let, aby se staraly o topení, pomáhaly s dětmi ve školce, stály jako stráž u vchodu, nebo zametaly.¹⁹⁴

Starší chlapci pracovali přes den v dětském bloku, ale přespávali v mužských barácích. Mladší chlapci a dívky do deseti let spali se svými matkami v ženském bloku a ráno přišli do dětského bloku. Sirotci zde zůstávali se svými učiteli.¹⁹⁵

Na svůj věk byly děti z důvodu podvýživy malého vzrůstu. Neměly v oblečení kapsy, a tak nosily ešusy na provázku a lžice si zastrkávaly do knoflíkových dírek. Ostatní malý majetek jako krajíc chleba, zlomený hřeben a stěp skla měly zabalené v hadřících a uložené v košících. Kluci nosili na hlavách pánské klobouky s uřezanými okraji a dívky měly nadměrně dlouhé šaty.¹⁹⁶

Protože se v dětském táboře nesmělo učit, chyběly zde papíry, ale i tak se pro děti podařilo nějaký sehnat z odpadu z písárny. Na něj psaly kouskem ohořelého dřeva. V dětském oddílu se nesmělo mluvit vulgárně

¹⁹¹ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 75-76.

¹⁹² Tamtéž, s. 21-25.

¹⁹³ Tamtéž, s. 80.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 52.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 147-152.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 76.

a o smrti.¹⁹⁷ I když těžko chápaly její plný význam, dělali si z ní legraci jako například: „Vylezem komínem“ nebo „Dnes se pálejí tlustí“.¹⁹⁸

Bylo povoleno pouze hrát hry. Jako hračky sloužily postavičky z drátu. Pomocí hry na zapamatovanou s dětmi měli muži z dětského bloku nakreslený i plán tábora. Ženy v dětském bloku je učily vytáhnout ze slavníku vlákno a z něj vytvořit mřížkovou krajku.¹⁹⁹

V dětském bloku bylo i několik knih, které byly na toto místo propašovány. Byly jimi: Stručné dějiny světa, ruská gramatika, francouzský román, učebnice geometrie, či zastaralý zeměpisný atlas. Děti se snažily vzdělávat i v matematice či zeměpisných znalostech. Dostávaly odměny za nejlepší výkres, povídku či vlastní vymyšlenou báseň. Nejlepší práce byly vyvěšeny na stěně celý týden. Děti hrály i společenské hry, které byly vyrobeny ze zbytků jídla, dřeva či odpadků z koše. Naučily se hrát šachy, dámu, mlýn nebo si z chleba vytvořily kuličky a cvrnkaly je do důlku.²⁰⁰

Vychovatelé dětem ukazovali, jak se mají stavět do pozoru a ohlašovat své číslo. To bylo důležitou dovedností, aby zbytečně nedráždily příslušníky SS.²⁰¹ Děti byly vedeny, aby se denně myly v ledové vodě, i když jich na šest připadal jen jeden ručník. Vedoucí měli nařízeno kontrolovat čistotu rukou, krku i rozkroku, jídelních misek, hrnků a kavalců, aby se zabránilo zavšivení a infekčním nemocem.²⁰² Děti se také účastnily soutěží zaměřených na čistotu, jako například drhnutí stoliček.²⁰³

¹⁹⁷ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 21-32.

¹⁹⁸ Dětský blok v rodinném táboře. Dostupné na <http://www.holocaust.cz/cz/resources/texts/family_camp/bondy>. [citováno 28. 2. 2012].

¹⁹⁹ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 21-33.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 51-79.

²⁰¹ Tamtéž, s. 81.

²⁰² Dětský blok v rodinném táboře. Dostupné na <http://www.holocaust.cz/cz/resources/texts/family_camp/bondy>. [citováno 27. 2. 2012].

²⁰³ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 79.

Děti zpívaly národní a lidové písně a měly také za úkol navštěvovat staré a nemocné v nemocničním bloku, kde jim vymývaly ešusy, obracely slamníky či je vodily ven na procházku.²⁰⁴

Děti z dětského tábora mladší šestnácti let, které neprošly selekcí, nebyly zapsány v transportním seznamu z Birkenau. To bylo důvodem, proč se z něj některé matky rozhodly nechat vyškrtnout, i když věděly, že zemřou s nimi.²⁰⁵ Některým dětem do 16 let se však podařilo dostat do řad přeživších žen a mužů.²⁰⁶ Existence dětského bloku byla částečnou záchranou i pro dospělé, kteří nemuseli těžce dřít a děti jim pomáhaly i psychicky.²⁰⁷

²⁰⁴ KRAUS, Ota, *Můj bratr...*s. 96-97.

²⁰⁵ BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínský...*s. 56.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 68.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 138.

7 ZÁVĚR

Cílem této práce bylo popsat transporty z Terezína do terezínského rodinného tábora v Osvětimi-Birkenau, kde proběhla největší vlna hromadného vyvraždění českých Židů.

Pro uvedení čtenářů této práce do dané problematiky byly na její začátek vsunuty kapitoly vysvětlující základní události, které vedly Třetí Říši k nadvládě nad ostatními státy Evropy. Porozumění tématu Konečného řešení napomůže kapitola týkající se rozšíření koncentračních táborů, ve které je vysvětlen jejich vznik, rozvoj a ukončení jejich činnosti. V následujících kapitolách je na konkrétních příkladech Terezína a Osvětimi načrtnut rozdíl mezi ghettem a vyhlazovacím táborem, jejich funkcemi, posláním a významu v nacistické mašinérii Konečného řešení.

Terezínský rodinný tábor byl jedinečnou fikcí nacistických zločinců. Hrál důležitou roli v oklamání světa, protože napomáhal k šíření myšlenky, že v terezínském rodinném táboře čeští Židé žijí poklidně a spokojeně se svými rodinami. Jediným jejich omezením měla být údajně jejich koncentrovanost v pracovních táborech či ghettech. Na podporu této myšlenky měli lidé v tomto táboře jako jediní v Osvětimi čtená privilegia. V tomto táboře byl navíc vybudován dětský blok, ve kterém bylo postaráno o děti vězněných mužů a žen. Původním účelem bylo odloučení dětí od rodičů při práci, ale později byla tato akce brána jako podpora v „rozvoji“ a rozšíření privilegií tohoto specifického tábora.

Češi byli vybráni z důvodu jejich soudržnosti, díky níž byli v terezínském ghettu schopni vytvořit vzpouru, kterou jim případně mohlo usnadnit jednotné národnostní a jazykové složení. Kvůli tomu je Němci považovali za svou největší hrozbu a snažili se je proto zlikvidovat. Dalším důvodem byla zkreslená pověst terezínského ghetta, která samotná nestačila k přesvědčení veřejnosti a Červeného kříže o nevyvražďování Židů.

Největší vlny likvidace českého židovského obyvatelstva proběhly ve třech transportních etapách v letech 1943 a 1944. První z nich přijel v září 1943. Tito vězni dostali tzv. dezinfekční karanténu, během které měli potvrdit nenásilnou povahu tábora. Po šestiměsíční lhůtě však byli zabiti jako všichni ostatní. Jen vyvolení měli šanci přežít. Patřili mezi ně lidé určení na lékařské pokusy, uprchlí vězni či někteří nemocní.

S následujícími transporty se sehrála stejná fraška, a i když se nacisté snažili, aby se o osudu českých krajanů ostatní nedozvěděli, opak se stal pravdou. V důsledku toho malé vzpoury proběhly, odpor ale nebyl natolik velký, aby zachránil před smrtí další várku obětí.

Hitlerova politika zaznamenala změnu až v podobě likvidace poslední vlny květnových transportů, při které měli někteří vězni šanci uniknout plynovým komorám. Patřili mezi ně statní muži, pracovitě mladé ženy a mladíci, kteří odjeli pracovat do továren do Říše. Ti z nich, co přežili nálety, bombardování, nemoci i hlad, většinou zemřeli při pochodech smrti.

Komplikace při vypracování textu nastala při studiu literatury, protože knihy, které byly napsány ihned po válce či válečné zprávy různých komisí, byly většinou podloženy ne zcela přesnými údaji. Proto jsou například velké rozdíly mezi počty mrtvých, které udávají knihy z 50. let a knihy ostatních autorů z let pozdějších. V dílech lze dále vyčíst rozdílné informace týkající se i počtů přeživších, protože bezprostředně po válce se v dostatečné míře nešířily dotazníky o obětech holocaustu, které válku přežily, a zároveň nebyly ještě nalezeny veškeré materiály německých nacistů o množství usmrcených z jednotlivých transportů.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Prameny

BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau. Sborník z mezinárodní konference*, Praha 1994.

CÍLEK, Roman, MOULIS, Miroslav, *Útěky z pekla*, Praha 2010.

FRIEDLER, Eric, SIEBERTOVÁ, Barbara, KILIAN, Andreas, *Svědkové z továrny na smrt*, Praha 2007.

HERRMANNOVÁ, Margita, *Kdo chce budoucím něco říci, má promluvit. Na cizí planetě - tábor B II b*, Praha 1994.

KLADIVOVÁ Vlasta, *Konečná stanice: Auschwitz-Birkenau*, Olomouc 1994.

KOLEKTIV AUTORŮ, *Osvětim - hrob čtyř milionů nevinných. Vyšetřování ruské komise pro válečné zločiny*, Praha 1946.

KRAUS, Ota, *Jediná noc. K 20. výročí popravy 3800 českých občanů dne 8. 3. 1944 v Osvětimi-Birkenau*, Praha 1964.

KRAUS, Ota, KULKA, Erich, *Továrna na smrt*, Praha 1995.

KULKA, Erich, *Útěk z tábora smrti*, Praha 1966.

SVOBODA, Richard a kol., *Zpráva o koncentračním táboře „Schwarzheide“*, Praha 1997.

VEREZIA, Schlomo, *V pekle plynových komor. Svědectví přeživšího člena sonderkomanda*, Praha 2010.

VRBA, Rudolf, *Utekl jsem z Osvětimi*, Praha 1998.

Literatura

ADLER, Hans, Günther, *Terezín 1941-1945. I., Dějiny: Tvář nuceného společenství*, Brno 2003.

BOWMAN, John, Stewart, *Kronika dějin 20. století*, Praha 2003.

HARSHALOM, Avraham, *Auferstanden aus der Asche*, Prag 1990.

HÖSS, Rudolf, *Kommandant in Auschwitz. Autobiographische Aufzeichnungen des Rudolf Höss*, München 2000.

HYNDRÁKOVÁ, Anna, MACHATKOVÁ, Raisa, MILOTOVÁ, Jaroslava, *Denní rozkazy Rady starších a Sdělení židovské samosprávy Terezína 1941–1945*, Praha 2003.

KÁRNÝ, Miroslav, „Konečné řešení“: *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991.

KÁRNÝ, Miroslav, *Konečné řešení židovské otázky v Čechách a na Moravě*, In: *Stín šoa nad Evropou*, 2002.

KÁRNÝ, Miroslav, *Genocida českých Židů*, In: *Terezínská pamětní kniha I*, 1995.

KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, LORENCOVÁ, Eva, *Terezínské studie a dokumenty 1998*, Praha 1998.

KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, LORENCOVÁ, Eva, *Theresienstädter Studien und Dokumente 1998*, Prag 1998.

KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita, *Terezínské studie a dokumenty 1996*, Praha 1999.

KÁRNÝ, Miroslav, MILOTOVÁ Jaroslava, KEMPER Raymund, WÖGERBAUER Michael, *Theresienstädter Studien und Dokumente 2001*, Prag 2001.

KÁRNÝ, Miroslav, *Terezínská pamětní kniha. Díl 1.: Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*, Praha 1995.

KÁRNÝ, Miroslav, *Terezínská pamětní kniha. Díl 2.: Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*, Praha 1995.

KOGON, Eugen, *Der SS-Staat: Das System der deutschen Konzentrationslager*, München 1974.

KOLEKTIV AUTORŮ, *Die Enzyklopädie des national Sozialismus: Herausgegeben von Wolfgang Benz, Hermann Graml und Hermann Weiss*, München 1997.

KRAUS, Ota, *Jsem zdrav a daří se mi dobře: K 45. výročí hromadné vraždy českých občanů v Osvětimi-Birkenau dne 8. března 1944*, Praha 1989.

KRAUS, Ota, *Můj bratr dým*, Praha 1993.

KRYL, Miroslav, *Osud vězňů terezínského ghetta v letech 1941-1944*, Brno 1999.

KVAČEK, Robert, KUKLÍK, Jan, MANDELOVÁ Helena, PAŘÍZKOVÁ, Ilona, *Dvacáté století o sobě*, Liberec 2005.

LAGUS, Karel, POLÁK, Josef, *Město za mřížemi*, Praha 2006.

MILOTOVÁ, Jaroslava, HÁJKOVÁ Anna, *Terezínské studie a dokumenty 2008*, Praha 2009.

MILOTOVÁ, Jaroslava, *Terezínské studie a dokumenty 2009*, Praha 2011.

MÜLLER, Filip, *Sonderbehandlung. Drei Jahre in den Krematorien und Gaskammern von Auschwitz*, München 1979.

NOVÁK Václav a kol., *Malá pevnost Terezín*, Praha 1988.

ORTH, Karin, *Die Konzentrationslager-SS. Sozialstrukturelle Analysen und biographische Studien*, Göttingen 2000.

POLÁK, Josef, *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“*, In: *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*, 1994.

POLONCARZ, Marek, *Osudy vězňů z českých zemí v koncentračním táboře Auschwitz-Birkenau [Osvětim-Březinka]: Prisoners from the Czech Lands in the Auschwitz-Birkenau Concentration Camp*, Praha 2010.

REES, Laurence, *Osvětim: Nacisté a „konečné řešení“*, Praha 2010.

SOMMERVILLE, Donald, *Druhá světová válka den za dnem*, Plzeň 1995.

VON LANG, Joachen, *Eichmann interrogated*, New York 1973.

9 RESUMÉ

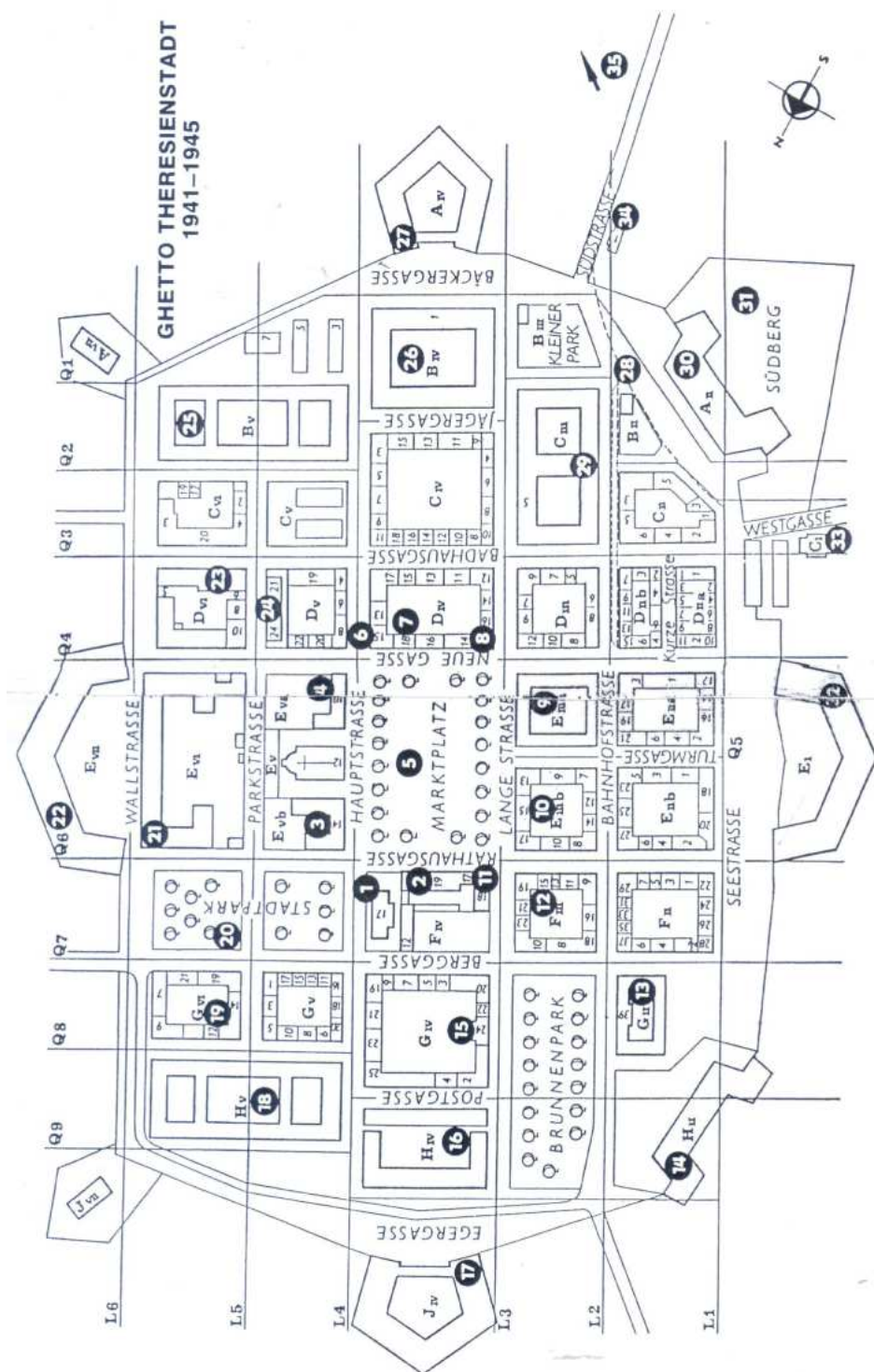
The period of the Third Empire is known for many events that influenced the course of whole Europe. An important turning point was holocaust that influenced even the part of population in the Protectorate Bohemia and Moravia. European Jews were originally only oppressed but with the success of Nazis on fronts they began to be more and more persecuted. Germans started to concentrate them in transitional ghetto from where they were sent to concentration or extermination camps.

The aim of this thesis is to describe all transports from Terezin Ghetto to Osvetim-Birkenau from September 1943 to May 1944. In this period the transportation groups were interned to so-called Terezin family camp. The cause of transports was forced reduction of number of Czech inhabitants of Terezin ghetto in order to beautify Terezin and to liquidate a possible rise of revolt of Czech prisoners. At the same time it was meant to show calm and untroubled life in „work camp“ Birkenau.

The thesis is focused on three transportation waves that went to so-called Terezin family camp. The separate transports are analyzed from the beginning of transfer from Terezin ghetto to their final destiny in gas chambers. The transfers are compared in issues like structure of prisoners in particular transports and their fates. A separated chapter deals with everyday life in the camp. At the same time there are explained the privileges of prisoners and the cause of exceptional dealing with this camp.

10 PŘÍLOHY

10.1 Plán terezínské ghetto²⁰⁸

²⁰⁸ Dostupné na <<http://www.uni-due.de/~gev020/intranet/theresienstadt/Lageplan.htm>> [citováno 22. 3. 2012]

Vysvětlivky k plánu

1. L417 - kasárna pro chlapce
2. Q 619 - terezínská městská hala
3. L 414 - velitelství SS-Kommandanta, pošta a kasárna pro dívky
4. L 410 - ubytování žen
5. Tržiště, přeměněno v roce 1944 na park
6. L 415 - sklad zboží z transportu (oděvy), L-3 a L-4 - krámy
7. Q 418 - kavárna otevřená v roce 1942
8. Q 414 - velitelství tábora
9. L 311 - ubytování starších vězňů
10. L 315 - místnosti stráží SS
11. L 318 - ubytování dětí
12. Blok F III - ubytování dětí, dílny, L 216 - knihovna
13. Blok G II - velitelství policejních jednotek
14. Blok H II - Bauhof - řemeslná dílna, plynová komora
15. L 324 - SS Kameradschaftsheim
16. Blok H IV- Podmokly kasárna
17. Blok J IV - Aussig kasárna, registrace vězňů
18. Blok H V - Dresden kasárna pro ženy
19. Blok G VI - domy pro matky s dětmi (do 3 let)
20. Stadtpark - hřiště zbudované r. 1944
21. Blok E VI - Hohenhohe kasárny, užívané jako nemocnice
22. Blok E VII - Kavalir kasárny, ubytování starých a duševně chorých
23. Blok D VI - desinfekční stanice, sprcha a prádelna
24. Truhlářská dílna
25. Blok B V - Magdeburg kasárny
26. Blok B IV - Hannover kasárny pro muže
27. Blok A IV - řeznictví a sklad potravin
28. Bahnhofstrasse
29. Blok C III - Hamburg kasárny pro ženy
30. Blok A II - Jäger kasárny, desinfekční a odvěšovací stanice
31. Südberg - sportovní areál
32. Blok E I - Sudeten kasárny
33. Gebäude C I - společenský klub s kulturní síní a synagogou
35. Židovský hřbitov a krematorium

10.3 Tabulka transportů vypravených z terezínského ghetta do terezínského rodinného tábora²¹⁰

		do 16 let	16—65	přes 65	celkem	přežilo	zahynulo
Dl, Dm	6. 9. 1943	327	4 514	166	5 007	38	4 969
Dr	15. 12. 1943	259	1 271	974	2 504	279	2 225
Ds	18. 12. 1943	247	1 727	529	2 503	449	2 054
Dz	15. 5. 1944	153	1 381	969	2 503	120	2 383
Ea	16. 5. 1944	91	1 282	1 127	2 500	8	2 492
Eb	18. 5. 1944	334	1 810	356	2 500	273	2 227
celkem		1 411	11 985	4 121	17 517	1 167	16 350

²¹⁰ LAGUS, Karel, POLÁK, Josef, *Město za...*s. 246.

10.4 „Konečné řešení“ židovské otázky na území bývalého protektorátu Čechy a Morava²¹¹

15. března 1939 bylo v bývalém protektorátu občanů považovaných podle norimberských rasových zákonů za židy		118 310	
z nich se vystěhovalo před zahájením deportací		26 111	
zůstalo		92 199	92 199
do Terezína bylo deportováno	73 608		
přímo na východ bylo deportováno z Prahy, Brna a z Ostravy	7 849		
ilegalita, zatčení, sebevraždy	7 939	89 396	
nedeportováno zůstalo		2 803	
vrátili se:			
z Terezína (k 5. květnu 1945)	6 900		
z transportů na východ	3 371		
z věznic a ilegality	848		
z tábora v Nisku (s armádou plukovníka Svobody)	123	11 242	
perzekuci přežili		14 045	14 045
oběti „konečného řešení“			78 154

²¹¹ LAGUS, Karel, POLÁK, Josef, *Město za...*s. 279.